

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

КИРИЛЮК ОЛЬГА ЛЕОНІДІВНА

УДК 81'23:159.9 – 001.817

**ДИСКУРС ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ:
ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ТА
ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

10.02.01 – українська мова

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Дрогобич – 2023

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана самостійно.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Вільчинська Тетяна Пилипівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
професор кафедри української мови та славістики;
декан факультету філології і журналістики;

доктор філологічних наук, професор
Костусяк Наталія Миколаївна,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
завідувач кафедри української мови та
лінгводидактики;

доктор філологічних наук, доцент
Левченко Тетяна Миколаївна,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
професор кафедри української лінгвістики і
методики навчання.

Захист відбудеться 10 листопада 2023 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д **36.053.02** у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка за адресою: 82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Тараса Шевченка, 24, авд. 52.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка за адресою: 82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Лесі Українки, 2 та на офіційному сайті Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (<https://dspu.edu.ua/science/spec-rady/ukr-language/>).

Реферат розіслано 10 жовтня 2023 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

Ірина ПАТЕН

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

З 2014 року Україна вимушено перебуває в стані збройного конфлікту, який, відповідно до законодавства, визначений як «збройна агресія Російської Федерації проти України» [Закон 2018]. За цей час дискурс російсько-українського протистояння неодноразово ставав об'єктом дослідження українських та зарубіжних мовознавців. Зокрема, особливу увагу зосереджено на вивченні мовного інструментарію, за допомогою якого кожна зі сторін конфлікту не тільки висвітлює хід війни, а й руйнує звичну систему цінностей противника та формує власну. Вдало використані лінгвальні одиниці здатні суттєво вплинути на суспільство: змінити його звичну картину світу, ціннісні орієнтири, трансформувати ментальний лексикон тощо. Результатом такого впливу є дезорієнтація мовця, якому стає важче адекватно розмежувати поняття за важливими в умовах конфлікту бінарними категоріями *свій – чужий, ворог – захисник, добре – погане*. Це змушує окремі групи людей приймати аргументи тієї сторони, чий лінгвальний вплив на когнітивну структуру комунікантів виявиться більш дієвим. Такий вплив називають *інформаційною війною (агресією)*, і як у веденні, так й у вивченні сучасних конфліктів йому приділено значну увагу.

Нині війни вирізняються тим, що спрямовані не тільки на ведення бойових дій, а й на перепрограмування свідомості суспільства, зміну його поведінкових сценаріїв. Тому на перше місце виходить вплив на когнітивну й психологічну системи опонентів за допомогою мовного коду, а відтак важливості набирає дослідження цих особливостей методами *когнітивної та психолінгвістики*.

Прийняття людиною певних рішень ґрунтується, зокрема, на основі її психічних особливостей, когнітивної бази, а також індивідуального та колективного когнітивного простору за допомогою наявної інформації. Створюючи повідомлення й розширюючи канали донесення їх до адресатів, можна змінювати настрої суспільства й досягати потрібних результатів. Важливим завданням держави, проти якої ведуть інформаційну війну, є здатність швидко реагувати на такі практики, за допомогою аналізу особливостей мовного наповнення різних видів дискурсу виявляти загрози та створювати власний продукт протидії.

А тому дослідження *дискурсу інформаційної війни*, зокрема виявлення механізмів *мовного впливу* на когнітивну структуру мовця, його психічні особливості та ціннісні орієнтири, набуває нині актуальності.

Кількість наукових праць, присвячених різним аспектам інформаційної війни, щороку зростає. Вивченню політичного та ідеологічного дискурсів приділяє увагу значна кількість дослідників, зокрема таких, як: Т. ван Дейк (T. A. van Dijk), Дж. Мартін (J. Martin), П. Вайт (P. White), Н. Кондратенко, А. Загнітко, В. Петренко, Л. Нагорна, С. Кійко й Т. Рубанець та інші. Науковці зосереджують увагу на різних аспектах аналізу текстів. Наприклад, психолінгвістичний вимір інформаційного протистояння представлений у студіях О. Єфименко, Л. Компанцевої. Проблему мови ворожнечі як одного зі

складників політичного протистояння обрали для власних розвідок С. Янтунен (S. Jantunen), А. Браун (A. Brown), Т. Ісакова, М. Бутиріна й К. Темчур, З. Годунок, Г. Прищепа, Д. Гуцуляк, Г. Колесник, Т. Монахова й О. Тулузакова; маніпулювання думкою в соціальних мережах – Ш. Семпл (Ch. Sample). Системі метафор, використовуваних для мовного супроводу збройних конфліктів, присвятили свої роботи Дж. Лакофф (G. Lakoff), М. Фабішак (M. Fabiszak). Лінгвальне висвітлення подій, названих у світовій практиці як *війна з терором*, вивчають С. Сільберштейн (S. Silberstein), І. Стютер (E. Steuter), Д. Вілс (D. Wills), С. Хусейні (S. Hussaini), Т. Морріс (T. Morris); взаємодію понять мова й війна в лінгвістичному аспекті – Г. Мацюк. Не менш важливим є встановлення мовних особливостей створення образу ворога та формування ідеологічних наративів. Цим аспектам присвятили свої праці Л. Масенко, Г. Почепцов та ін.

Російсько-українське протистояння так само активно привертає увагу науковців. Воно представлене в різноаспектних мовознавчих розвідках. Наприклад, дослідниця Г. Яворська зосередила увагу на докладному вивченні мовного супроводу цього воєнного конфлікту. Частину студій присвячено ґрунтовному опису лінгвального віддзеркалення актуальних концептів *ВІЙНА*, *ЗАХИСНИК*, *ВОРОГ*, *ВОЇН*, а також дослідженню їхніх особливостей з психолінгвістичного погляду. З цієї тематики виділяємо праці Т. Вільчинської, Л. Підкамінної, К. Близнюк.

Варто відзначити й колективні видання «Language of conflict: discourses of the Ukrainian crisis» [2020] й «Слова та війни: Україна в боротьбі з кремлівською пропагандою» [2017], у яких порушено такі теми, як: а) порівняльна характеристика метафоричності висвітлення воєнних дій у російських та українських ЗМІ; б) мовний образ України в західних медіа; в) особливості об'єктивації концептів *ВОНИ* та *ІНШІ* у формуванні образу ворога; г) репрезентація концепту *УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ* тощо.

Результати дослідження дискурсу повномасштабного вторгнення Росії з 24 лютого 2022 року нині активно репрезентують у своїх працях Н. Костусяк, Н. Шулська, В. Супрун, С. Гриценко, Г. Вусик, Н. Павлик, М. Жулінська й О. Круглій, І. Божко, О. Волянук, І. Шаховська та інші. Загалом автори аналізують мовний інструментарій формування наративних стратегій воєнного протистояння, визначають особливості творення неологізмів, приділяють увагу засобам сугестивного впливу на реципієнтів тощо.

Однак в українському мовознавстві наразі немає цілісного дослідження мови російсько-української інформаційної війни, у якому було б представлено максимально широку картину прийомів і засобів мовного впливу, а також проаналізовано семантичні й структурні особливості лінгвального інструментарію, задіяного для побудови наративів агресії та опору.

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена необхідністю: 1) комплексного аналізу дискурсу російсько-українського інформаційного протистояння; 2) вивчення мовного складника конфлікту в історичному та сучасному вимірах; 3) виявлення способів та засобів лінгвального впливу на суспільство; 4) визначення когнітивних та психолінгвістичних чинників мовного

впливу на свідомість українців; 5) дослідження структурно-семантичних особливостей лексем, використовуваних із метою впливу на реципієнта в ході ведення інформаційної війни.

Мета дослідження – окреслити лінгвокогнітивні, психолінгвістичні параметри дискурсу інформаційної війни та можливості їхнього впливу на суспільну свідомість.

Реалізація мети передбачає розв’язання таких завдань:

1) обґрунтувати доцільність використання терміна *дискурс інформаційної війни*, а також визначити диференційні ознаки досліджуваного дискурсу;

2) з’ясувати основні способи та засоби маніпуляції в межах дискурсу;

3) виявити типові ворожі наративи російської пропаганди та засоби їхнього творення;

4) за допомогою теорії фреймових мереж окремих концептів продемонструвати особливості використання мовних засобів з метою руйнування історичної пам’яті, нівелювання образів ворога та батьківщини;

5) окреслити диференційні ознаки та мовний інструментарій дискурсів агресії та опору;

6) проаналізувати роль перейменувальних процесів у топоніміці як засобу ведення інформаційної війни;

7) методом психолінгвістичного експерименту встановити суспільні мовні реакції на нові назви населених пунктів;

8) змодельовати структуру асоціативно-семантичного поля «ВІЙНА» на матеріалі дискурсу інформаційної війни;

9) простежити аксіологічну динаміку мовних знаків дискурсу.

Об’єкт дослідження – дискурс інформаційної війни, а саме: тексти різних жанрів, у яких висвітлено російсько-українське протистояння як в історичному плані, так і в період активної фази збройного конфлікту (з 2014 р. – дотепер).

Предмет дослідження – лінгвокогнітивні, психолінгвістичні аспекти мовних одиниць дискурсу інформаційної війни.

Матеріал дослідження становлять 10 тисяч мікроконтекстів слововживань, у яких наявний маніпулятивний вплив щодо висвітлення російсько-українського протистояння. На основі дослідження контекстів також виявлено мовні засоби, які піддано окремому аналізу: 907 конститuentів у межах асоціативно-семантичного поля ВІЙНА; 324 мовні засоби руйнування історичної пам’яті та 150 засобів її відновлення; 374 номени розпалювання ворожнечі; 170 мовних одиниць нагнітання релігійної нетерпимости; 60 засобів розмивання образу ворога.

Джерельну базу дослідження дібрано в такий спосіб, щоб максимально представити інформаційний вплив на суспільство; з цією метою розглянуто тексти ЗМІ (електронних і телебачення), соціальних мереж, а також офіційні коментарі представників органів державної влади. З метою пояснення суперечливого трактування історичних явищ проаналізовано також відповідну тематичну наукову та публіцистичну літературу. Отже, джерельну базу

дослідження становлять тексти: 1) щоденних зведень штабу АТО / ООС (2014 – 2021 рр.); 2) електронних інформаційних і розважальних ресурсів та урядових порталів; 3) новинних сюжетів та виступів учасників політичних ток-шоу українського телебачення; 4) дописів та коментарів у соціальних мережах; 5) виступів політиків та держслужбовців; 6) науково-популярних та публіцистичних праць, у яких висвітлено історичні процеси розвитку України; 7) друкованої релігійної літератури; 8) агітаційних виборчих матеріалів (листівки, окремі публікації в друкованих ЗМІ).

Наукова новизна одержаних результатів. Уперше у вітчизняному мовознавстві виділено тематику російсько-українського інформаційного протистояння як окремий дискурсивний конструкт та здійснено його ґрунтовне дослідження на основі вивчення текстів збройного конфлікту протягом дев'яти років (з 2014 р. – до середини 2023 р.); виділено головні ознаки дискурсу інформаційної війни; подано комплексний опис мовних засобів ведення інформаційного протиборства; визначено основні способи мовної маніпуляції; виявлено лінгвальний інструментарій розпалювання ворожнечі, а також засоби мовного опору інформаційній агресії; встановлено основні пропагандистські наративи та актуалізовані в них концепти; змодельовано структуру асоціативно-семантичного поля «ВІЙНА».

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що в ній уперше визначено окремий дискурсивний статус теми інформаційної війни; виявлено способи мовних маніпуляцій; описано концепти, використовувані в досліджуваному дискурсі як спосіб впливу на суспільну свідомість; структуровано лексико-семантичне поле «ВІЙНА» та висвітлено вплив його конститuentів на формування громадської думки. Основні положення та висновки є внеском у вивчення впливу на суспільну свідомість у межах таких дисциплін, як когнітивна лінгвістика, психолінгвістика, сугестивна лінгвістика, дискурсологія.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використати його результати для: 1) проведення лінгвістичних експертиз та підготовки лінгвістичних висновків спеціаліста в межах кримінальних проваджень за статтями 110 («Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»), 111-1 («Колабораційна діяльність»), 161 («Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками»), 436-2 («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників») Кримінального кодексу України; 2) підготовки фахівців з інформаційної безпеки й протидії ворожій пропаганді; 3) формування методичних рекомендацій для органів державної влади (Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України, обласних/ районних/ міських державних адміністрацій, обласних/ районних/ міських рад тощо) й широкої громадськості щодо виявлення в інформаційному просторі шкідливих пропагандистських наративів та формування власних наративів опору; 4) написання наукових праць з когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, дериватології, лексикології,

медіалінгвістики, стилістики; 5) підготовки навчальних посібників зі стилістики, лексикології, інформаційної війни, журналістики; 6) викладання курсів когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, медіалінгвістики, лінгвістичної прагматики, політичної лінгвістики.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплексні методики дослідження. Зокрема, використано такі *загальнонаукові методи*: а) *аналіз і синтез*, які уможливили теоретичні узагальнення й структурування обраного матеріалу; б) *описовий*, що допоміг на основі використання прийомів *спостереження й систематизації* здійснити ґрунтовний опис мовних засобів маніпулювання суспільною думкою; в) *індукції та дедукції*, завдяки яким вдалося виокремити закономірності вживання тих чи тих мовних засобів з метою впливу на реципієнта й узагальнити висновки, отримані під час дослідження дискурсу інформаційної війни. Серед *спеціальних лінгвістичних методів* вибрано: *дискурс-аналіз*, який дав можливість розглядати мовні явища не ізольовано, а в межах впливу історичного та соціального контекстів, а отже, інтерпретувати дійсність, нав'язувану інформаційним впливом; *концептуальний аналіз*, за допомогою якого описано вплив лексем та мікроконтекстів на світоглядну картину мовців, тобто на когнітивну діяльність; вдалося не тільки визначити елементи семантики слова, а й пояснити взаємозв'язок цих елементів у межах концептуальної структури – з цією метою задіяно *теорію побудови фреймових мереж*; когнітивна інтерпретація досліджуваних текстів дає можливість структурувати вершини концептів методом *моделювання асоціативно-семантичного поля* (АСП); психолінгвістичний *метод асоціативного експерименту* використано з метою виявлення реакцій реципієнтів на слова-подразники; *компонентний аналіз* дає змогу виділити головні способи мовних маніпуляцій виокремленням сем; для визначення моделей творення неологізмів у межах дискурсу інформаційної війни використано *словотвірний аналіз*, а для встановлення словотворчих засобів лексичних інновацій застосовано *морфемний аналіз дериватів*; на різних етапах задіяно *метод кількісного аналізу* з метою визначення відсоткового співвідношення досліджуваних мовних одиниць.

Особистий внесок здобувача. Дослідження здійснене автором самостійно, усі публікації у фахових українських періодичних виданнях та у виданнях іноземних країн, а також розділи в монографіях є одноосібними. Серед публікації у виданнях, що індексуються в базах даних Scopus та Web of Sciences, 2 праці одноосібні, 2 – у співавторстві.

Апробація результатів дисертації. Сформовані в представленій праці підходи до аналізу пропагандистського тексту використані під час підготовки лінгвістичних висновків спеціаліста на запит Управління Служби безпеки України в Кіровоградській області в період з 2014 року до теперішнього часу щодо визначення ознак мовного злочину (у межах правопорушень за статтями 110, 111-1, 161, 436-2 Кримінального кодексу України).

Основні положення представлені в доповідях на 19 міжнародних та 3 всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях:

– *міжнародних*: Міжнародній науковій конференції «Функціональна природа тексту як лінгвoseміотичного, комунікативного і мовно-мисленнєвого утворення» (Київ, 2014), Міжнародних науково-практичних конференціях «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кропивницький, 2015; 2017; 2020); Міжнародній соціолінгвістичній конференції «Соціолінгвістичне знання як засіб формування нової культури безпеки: Україна і світ» (Львів, 2016), III Міжнародній конференції «Мова: Класичне – Модерне – Постмодерне» (Київ, 2017), V Міжнародній науковій конференції «Світ мови – світ у мові» (Київ, 2019), Міжнародній науковій конференції «Мовознавча наука у ХХІ столітті» (Київ, 2020), III Міжнародній науково-практичній конференції «Мова як засіб міжкультурної комунікації» (Херсон, 2020), Міжнародній науковій конференції «Мова, культура та переклад у ХХ – ХХІ ст. (до 130-річчя з дня народження проф. Миколи Зерова)» (Київ, 2020), V Міжнародній науково-практичній конференції «Журналістика. Філологія. Медіаосвіта» (Полтава, 2020), Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми філологічних наук, міжкультурної комунікації та перекладознавства в Україні та ЄС» (Венеція, 2020), I Міжнародній науковій спеціалізованій конференції «Сучасний педагог та теорія педагогіки, філологічні диспути та наука про мову» (Хмельницький, 2021), V Міжнародній науковій конференції «Мова: класичне – модерне – постмодерне» (Київ, 2021), III Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities» (Вінниця (Україна) – Відень (Австрія), 2022), I Міжнародній науково-практичній конференції «Слово в сучасній науковій парадигмі: євроінтеграційний контекст» (Кропивницький, 2022), XX Міжнародній конференції з актуальних проблем лінгвістичних досліджень «Мова, думка, людина», присвяченій пам'яті й з нагоди 95-річчя від дня народження доктора філологічних наук, професора Лідії Андріївни Лисиченко (Харків, 2023); III Міжнародній славистичній конференції «Національні наукові традиції в слов'янському світі», присвяченій пам'яті святих Кирила і Мефодія (Київ–Софія–Харків–Шумен, 2023); Міжнародній науковій конференції «Соціальні комунікації в умовах глобалізаційних процесів: стан, тенденції, перспективи» (Тернопіль, 2023);

– *всеукраїнських*: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Перейменувальні процеси в топонімії як ціннісний вибір українського суспільства» (Кропивницький, 2015), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні проблеми дослідження української мови й методики її навчання в закладах загальної середньої та вищої освіти» (Полтава, 2021), X Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих науковців «Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи» (Луцьк, 2023).

Публікації. Основні результати здійсненого дослідження викладено в 31 праці: 2 розділи в монографіях, 16 статей у наукових фахових виданнях України, 3 в періодичних виданнях інших держав, 2 – у виданнях, що входять до бази даних Scopus, 2 – Web of Sciences, 6 у виданнях, які не належать до фахових.

Структура дисертації. Дисертаційна праця складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку наукової літератури (353 позиції), списку джерел

ілюстративного матеріалу (141 позиція), додатків (3). Містить таблиці (18), рисунки (2), ілюстрації (3), діаграми (1). Загальний обсяг праці – 483 сторінки, обсяг основного тексту – 393 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертаційної праці, її актуальність, сформульовано мету й завдання, визначено об'єкт, предмет та методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення представленої наукової розвідки; висвітлено відомості про апробацію одержаних результатів та особистий внесок дисертантки щодо опублікованих праць; вказано структуру й обсяг роботи.

У *першому розділі «ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДРУНТЯ ВИВЧЕННЯ ДИСКУРСУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ»* висвітлено теоретичні аспекти дослідження мовного полотна інформаційної війни.

Підрозділ 1.1. «Дискурс інформаційної війни як об'єкт дослідження» репрезентує результати аналізу терміносполук з компонентом *війна*. Усього зафіксовано 36 термінів. Із них 4 – на позначення різних видів війни (конвенційної, інформаційної, гібридної, мережевої), а також 16 відповідних синонімів та 16 видових понять (рис.1).

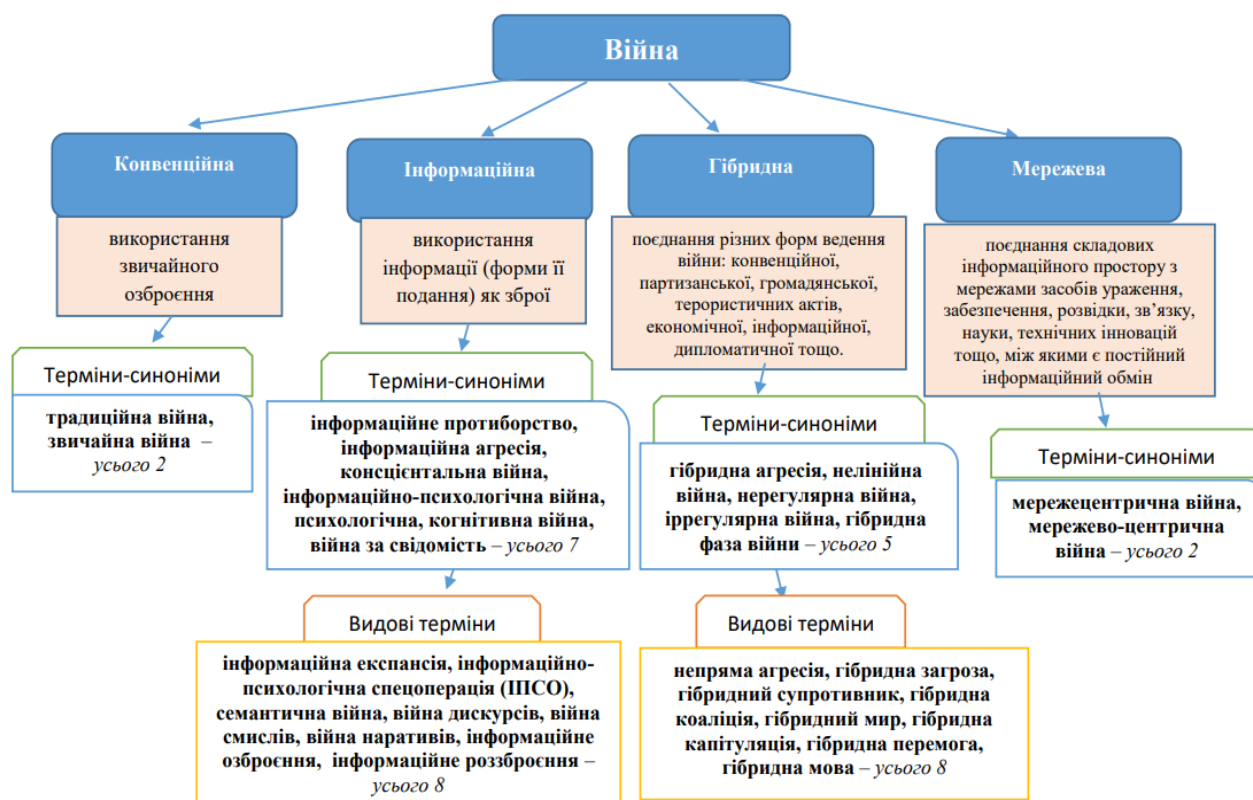

Рисунок 1. Терміни з компонентом *війна*, їхні варіанти-синоніми й видові розгалуження

Сформульовано прийняте в репрезентованому дослідженні розуміння терміна *інформаційна війна* як процесу дискредитації і руйнування чужих смислів

з одночасним нав'язуванням власних шляхом застосування всіх можливих засобів і каналів комунікації в процесі інформаційної підготовки та інформаційного супроводу російсько-українського збройного конфлікту.

Визначено такі диференційні ознаки дискурсу інформаційної війни: наскрізна сугестивність, узагальнювальність учасників комунікації, зрозумілість широкому колу реципієнтів, нав'язувана оцінність, необмеженість жанрів, орієнтованість на ментальну картину світу певного суспільства, інформаційна варіативність.

У **підрозділі 1.2.** «Лінгвокогнітивний, психолінгвістичний та аксіологічний аспекти дослідження дискурсу інформаційної війни» оприявлено особливості вивчення ворожого інформаційного впливу на світогляд людини, її емоції та критичне мислення. Зокрема, розглянуто здатність мовних знаків до поляризації суспільної свідомості в межах бінарних опозицій *добре – погане, своє – чуже, захисник – ворог* тощо.

Підрозділ 1.3. «Наративність інформаційної війни» присвячено поясненню ефективності побудови чітких стратегічних наративів, здатних формувати певну модель мислення.

У **підрозділі 1.4.** «Основні лінгвальні способи сугестивного впливу на реципієнта як вид зброї в інформаційній війні» визначено низку способів мовного впливу на суспільну думку, до яких вдаються сторони конфлікту.

1. Уведення слова в потрібний мікроконтекст (прийом зв'язки). Комунікативні смисли висловлень доводиться реконструювати, оскільки вони найчастіше залежать від мікроконтексту. Поширеним засобом впливу є «*прийом зв'язки*», який полягає в штучному умонтуванні поняття в необхідний контекст (найчастіше в межах бінарної опозиції *позитивне – негативне*). Унаслідок асоціативної взаємодії мовних одиниць відбувається їхнє семне варіювання. Найзатребуванішим видом семного варіювання є *наведення семи*, яке полягає у внесенні контекстної семи, якої немає в системному значенні слова.

Наприклад: у реченні «**Печерний український націоналізм**» (телеканал «Перший незалежний», 26.02.2021) лексемі *націоналізм* приписано сему 'дикунство'. У тексті «*Расизм – це погано. Усі люди рівні, незалежно від того нормальний ти чи росіянин*» (сторінка «Andrii Sydorenko» на facebook.com, 15.10.2020) протиставлення *росіянин – нормальний* наводить сему 'ненормальність' в значення слова *росіянин*. Отже, саме під впливом мікроконтексту відбувається варіювання семантичних ознак різних мовних одиниць з метою впливу на реципієнта.

У нашому дослідженні доцільно використати як синонімічний до *наведення семи* термін *нав'язування семи*, оскільки у випадку пропагандистського впливу таке наведення відбувається внаслідок свідомого систематичного впливу з метою зміни світоглядної картини мовця, примусового руйнування його ціннісних орієнтирів.

2. Використання евфемізмів. У досліджуваному дискурсі евфемічні заміни – поширена практика, застосовувана з метою зменшення негативної реакції реципієнтів на ті чи ті політичні, соціальні та інші процеси. Яскравим

прикладом евфемічного вживання є використання російською пропагандою терміна «*спецоперація (спеціальна воєнна операція)*» замість «*війна*». Також зафіксовано такі приклади евфемічної заміни: «*поїхати на військові навчання*» – замість «*брати участь в агресії проти України*»; «*жест доброї волі*» – замість «*відступ*»; «*гуманітарний ракетний удар*», «*ракети добра*» замість «*тероризм*» тощо. Наприклад: «*Російський професор назвав ракетний удар по Україні “гуманітарним”*» (donpatriot.news, 05.12.2022).

3. Висловлення у формі трюїзмів (загальників). Йдеться про використання фраз, що моделюють інформацію як безапеляційний факт. Зокрема, у повідомленні згадують очевидні факти, що допомагає викликати ствердну реакцію реципієнта, змусити його погодитися й з іншою поданою інформацією. Наприклад: «*серед сепаратистів також є нормальні люди з переконаннями; не всі російські солдати вбивали мирних*». Такі формулювання покликані, якщо не переконати одразу, то хоча б на первинному етапі посіяти сумніви.

4. Вживання слів, сполук, фраз з іллокуцією заклику. Іллокутивний складник заклику може бути виражений такими засобами: 1) формою складеного дієслівного присудка з допоміжними словами: *змушені, зобов'язані, слід, треба, необхідно, варто, пора, час* тощо; 2) дієсловами у формі наказового способу; 3) неповними реченнями із семантикою спонукування та вказівкою напрямку дії або бажаного наслідку (*Москаляку – на гілляку!*); 4) гаслами різної структури (*Жодного прощення окупантам!; Ніякої пощади нацистам!*); 5) дієсловами дійсного способу: *закликати; звертатися* («*Ще раз звертаюся до військовослужбовців Збройних Сил України!*» (В. Путін, povuparnia.com, 25.02.2022)); 6) іменниками зі спонукальною семантикою: а) *смерть* (*Смерть укронацистам!*); б) *свобода* (*Свободу Донбасу!*) тощо.

5. Застосування концептуальних метафор. Зафіксовано метафори-репрезентанти таких концептів: а) *ВІЙНА* (*ВІЙНА як ГРА; ВІЙНА як ДОМОВЛЕНІСТЬ; ВІЙНА як СПОСІБ НАЖИВИ*); б) *УКРАЇНСЬКА МОВА* (*УКРАЇНСЬКА МОВА як РОЗКОЛ / як БАЙДУЖІСТЬ / як АГРЕСИВНІСТЬ*); в) *НАТО / ЗАХІД / ЄВРОПА / США* (*НАТО як ЗАГРОЗА; США як АГРЕСОР*); г) *дуального концепту НАПАД – ЗАХИСТ* (*НАПАД як ЗАХИСТ; НАПАД як ЗВІЛЬНЕННЯ; НАПАД як ЗАКІНЧЕННЯ ВІЙНИ; ЗНИЩЕННЯ як ПОРЯТУНОК*) тощо.

6. Вдавання до пресупозиції та імпліцитної семантики як засобів маніпуляції. У пропагандистському дискурсі фіксуємо «умонтування» певної інформації як пресупозиції (тобто як очевидної) у висловлення. Наприклад: «*Сьогодні в Одесі обвалився будинок, побудований у 1879 році. Побудований в Російській імперії, друге життя отримав в СРСР, зруйнувався в незалежній Україні¹*» (сторінка «Александр Скубченко» на facebook.com, 01.03.2021). У тексті наявна імпліцитна антитеза: реципієнт повинен зробити висновок на основі логічної зв'язки *якщо..., то...* – «якщо Російська імперія збудувала будинок, а

¹ Переклад власний

СРСР його підтримував, значить Російська імперія і СРСР – це добре; якщо в добу незалежності будинок зруйнувався, отже, незалежність – це погано».

7. Вживання конструкції «*так званий*». Сполуку *так званий* із семантикою нелегітимності вживають перед словом на позначення поняття, існування якого хочуть піддати сумніву: *так звані ДНР і ЛНР; так званий Голодомор*.

8. Маніпуляція прийменниками. Прийменник *на* в конструкції «*на Україні*», надає поняттю Україна відгінку не окремої держави, а ніби частини чиеїсь території. Прийменник *в* у конструкції «*в Донбасі*» навпаки створює ефект окремого самостійного утворення.

9. Послугування дегуманізувальною та демонізувальною лексикою. Поширеними є слова й конструкції, які сприяють інформаційному стиранню або повному позбавленню денотата людських ознак, наприклад: *біосміття, орки, свинособаки; укропи, укропитеки* тощо.

10. Використання слів з об'єднувальною семантикою допомагає викликати в реципієнта довіру до сугестора, а отже, і до наданої ним інформації. Найчастіше такими об'єднавчими словами стають займенники (*наша спільна мета; для кожного з нас це важливо* та ін.) та дієслова у формі 1-ї особи множини (*захищаємо, допомагаємо, плануємо* тощо).

11. Онімна маніпуляція. Полягає в маніпулюванні географічними назвами: вживання гіпоніма й гіпероніма як синонімів, що створює ефект хибної рівноцінності позначуваних денотатів. Наприклад, у конструкції «*Україна і Донбас домовляться...*» онім *Україна* є ширшим поняттям, а хоронім *Донбас* є одним зі складників України. Тож згадка цих двох денотатів у реченні як рівноцінних ніби уявно відділяє Донбас від території України і переводить його до категорії окремого державного утворення.

У другому розділі «**МЕХАНІЗМИ ЗНЕЦІНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ**» визначено, що в період підготовчого етапу збройної агресії використано поступове нав'язування стратегічного російського наративу про *розпад України*. Він упроваджений в інформаційний простір у чотири етапи, кожен з яких маніфестований окремим узагальненим ворожим наративом.

Перший етап з висхідним наративом «**Розкол Сходу і Заходу України**» (період 2003–2004 рр.) утілений у 6 субнаративах.

Субнаратив 1. «Три сорти українців». Вербалізований числівниково-іменниковими сполуками *I сорт, II сорт, III сорт*, які на передвиборчих плакатах були візуально закріплені за окремими регіонами України: *Захід – I сорт, Центр – II сорт, Схід – III сорт* (із агітаційної листівки 2004 року). Таке трактування покликане спровокувати ментальний конфлікт на основі емоцій приниження, образи, відчуття несправедливого ставлення.

Субнаратив 2. «Українське – це фашистське». Утілений мовними засобами із семантикою фашизму й нацизму. Наприклад, слово *нашисти* є контамінованим дериватом, утвореним від частини першого компонента сполуки «*Наша Україна*» (назва політичного блоку) та терміна *фашисти*. Лексема вперше зафіксована нами в текстах 2003 року. Оскільки її використовували на позначення політичної

сили, яка виголошувала проукраїнську риторику, то подібне маркування за принципом асоціативної зв'язки наводило на поняття *українського* конотативні семи 'фашизм', 'нацизм'.

Субнаративи 3 і 4. «Донбас годує Україну» та «Україна не любить Донбас». В агітаційних матеріалах, спрямованих проти кандидата з проукраїнською позицією, нав'язувалася теза про те, що він нібито започаткує схему «Донбас працює – Західна Україна отримує». Така антитеза посилювала загальний метанаратив про розкол країни. Субнаратив про нелюбов і несправедливе ставлення проукраїнських сил до Донбасу був утілений у мікронаративі про нібито *ядерні відходи на Донбасі*. Наприклад: «Плани Ющенка: нас похоронять у **ядерній могилі**» (із агітки, листопад 2004). У поданому заголовку відбувається введення антропоніма в негативний контекст, який приписує денотату сему 'фізичне знищення'. Тобто можна констатувати формування концептуальної метафори *УКРАЇНСЬКЕ* як *ЗАГРОЗА*.

Субнаратив 5. «Європа і НАТО – це загроза». Після Помаранчевої революції в політичному полі посилювався проєвропейський дискурс. Концепт *ЄВРОПА* в ньому вербалізований такими словами та сполуками: *майбутнє, цивілізація, цінності, перспективи, інтереси людей, шанс, європейські стандарти, можливості, національна стратегія, мета*. Отже, влада формувала концептуальну метафору *ЄВРОПА* як *ЦІННІСТЬ*. Однак у проросійській візії розвитку концепт *ЄВРОПА* мав іншу вербальну маніфестацію – *ЄВРОПА* як *РОЗКОЛ* та *ЄВРОПА* як *ЗАГРОЗА*. Аналіз інформаційного поля описуваного періоду дає підстави виділити такі засоби вербалізації концепту *ЄВРОПА* та його корелятивів *ЗАХІД*, *ЄС*, *БРЮСЕЛЬ*: *конфлікт, руйнування, відсутність єдності, загроза державності, хаос, колапс, катастрофа, важка доля, небезпека, загроза, руйнівні наслідки, антиросійська провокація, міжцивілізаційний конфлікт, розпад країни, ескалація* тощо. Подібні конотації наявні в словах, що вербалізують концепт *НАТО*: *зловісна машина смерті, агресивний військовий блок, терористична організація, світовий поліцейський, має зловісні шупальця, має вину перед людством, чинить злочини, твалтує Україну, топче демократичні цінності* тощо.

Субнаратив 6. «Східнослов'янська єдність і федералізація – це порятунок». Як позитивна альтернатива європейському шляху в досліджуваних текстах подано концепт *СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКА ЄДНІСТЬ*. Він вербалізований такими номенами: *надія, надійність, верховенство закону, соціальні права, відновлення промисловості й науки, умова територіальної цілісності, гарантія національної безпеки, вихід із кризи, правильний шлях, везіння, інвестиційна привабливість, розширення ринку* тощо.

Концепт *ФЕДЕРАЛІЗАЦІЯ* активізований в інформаційному просторі як реакція на події Помаранчевої революції. Його вербалізаторами стають такі номени: *переваги, захист, необхідність, єдиний шлях, посилення внутрішніх ринків, підвищена відповідальність, захист прав регіонів* та ін. Наприклад: «Україна буде федеративною державою і будуть захищені права регіонів» (radiosvoboda.org, 20.01.2005). Виявлено такі концептуальні метафори:

ФЕДЕРАЛІЗАЦІЯ як ЛІКИ, ФЕДЕРАЛІЗАЦІЯ як ВОЗЗ'ЄДНАННЯ. Зафіксовано також антитези, виражені за допомогою концептуальних метафор: **ФЕДЕРАЛІЗАЦІЯ як РОЗВИТОК** та **УНІТАРНІСТЬ як ХУТОРЯНСТВО**: «Навряд чи прихильники **унітарно-хуторянської** України не знають, що у світовому просторі найсильнішими та найрозвиненішими є **федеративні держави**²» (vybor.ua, 12.07.2012).

Другий етап «**Україна розпадеться**» (2005 р. – листопад 2013 р.) утілений у 9 субнаративах.

Субнаратив 1. «Україна – ненадійний партнер». Періодичні загострення так званої «газової війни» стали частиною інформаційної агресії й підготовкою плацдарму до формування негативного образу України на міжнародному рівні. Семантика ненадійності репрезентована вживанням жаргонізмів. Наприклад: «Путін ставить ультиматум, щоб Україна не **“тиріла” газ**» (pravda.com.ua, 8.07.2005). Лексема *тирить* має значення 'красти'. Її вживання надає зниженого відтінку контексту, компрометує Україну в міжнародному просторі, принижуючи її до рівня дрібного злодія, демонструючи ненадійність її як партнера. Також поширені концептуальні метафори «травмувального» змісту в російському трактуванні України. Після приходу до влади прозахідного керівництва України у 2004 році пропагандистський дискурс відзначався маркуванням України та української влади за допомогою концептуальних метафор **УКРАЇНА як УТРИМАНКА**, **УКРАЇНА як ПОВІЯ**, **УКРАЇНСЬКА ВЛАДА як РОЗПУСНИЦЯ**, втілених у різних синонімічних перифразах: *жінка із сумнівною репутацією, утриманка Заходу, розпутна дівка, жінка легкої поведінки*.

Субнаратив 2. «Україна – Failed State». Терміном *failed state* (неспроможна держава) позначають країну, яка не виконує свої основні функції. Аналіз мовних засобів дає підстави встановити таку фабриковану фреймову мережу концепту **УКРАЇНА** в межах цих текстів. Ідентифікаційний фрейм: **УКРАЇНА / держава-банкрут** (держава, яка не відбулася; незрозуміло що; держава-проект; країна-невдаха). Акціональний фрейм: **УКРАЇНА / розпадеться** (зникне; не може керувати собою; не контролює свою територію; викликає занепокоєння; не набула своєї національної основи; сповзає в бік падіння). Предметний (квалітативний) фрейм: **УКРАЇНА / ненадійна** (некерована, неконтрольована, вразлива, неспроможна, непотрібна, залежна). Компаративний фрейм: **УКРАЇНА / як чудовисько; УКРАЇНА / як фірма-банкрот**. Посесивний фрейм: *в Україні / песимістичний сценарій; в Україні / бардак* (кризовий стан; падіння виробництва; криза управління; перекошена економіка).

Субнаратив 3. «В Україні буде війна». Після російської агресії в Грузії (2008) тему безальтернативності воєнного конфлікту в Україні починають активно нав'язувати в російському інформаційному просторі. У публікаціях цього періоду вже фіксуємо такі конструкції: *референдум у Криму, входження Криму до складу Росії*, а щодо окремих регіонів України поняття *історичні*

² Переклад власний

російські території і як синонімічні до нього рос. *Юго-Восток, біло-блакитна Русь, Новоросія*.

Субнартив 4. «Українська демократія – це загроза». Перемога демократичних сил у 2004 році могла стати прикладом для російського суспільства, а отже, загрозою для керівної російської еліти. Тому в суспільний простір потрапили наративи з дискредитації українських демократичних перетворень. Аналіз дискурсу виявив таку структуру ідентифікаційного фрейму концепту: *ДЕМОКРАТІЯ / це біда (дорога в нікуди; антиреклама; банкрутство країни; те, що відбувається в Києві)*. Таке трактування покликане налаштувати українське суспільство проти народовладдя. Водночас Росією створено наративи, які визначають демократичну Україну як загрозу існуванню Росії. «Факт існування “суверенної України” є на геополітичному рівні оголошенням Росії геополітичної війни, – писав він у 2009 році» (bbc.com, 27.08.2022). У ході аналізу дискурсу зафіксовано такі концептуальні метафори: *УКРАЇНА як ЗАГРОЗА, ДЕМОКРАТІЯ як ЗАГРОЗА*.

Субнартив 5. «Кордони можна порушувати». Легалізація порушення територіальної цілісності інших країн була втілена за допомогою маніпулювання термінами *кордони країни – кордони цивілізації*. Така мовна маніпуляція нівелює поняття державних кордонів, оскільки територіально кордони цивілізації і держави не збігаються. Отже, втілено наратив про те, що кордони можна порушувати, бо нібито важливі кордони не географічні, а цивілізаційні. Наприклад: «“Треба порушувати питання про доцільність існування держави Україна. Ми **змушені** будемо знехтувати територіальною цілісністю України”, – говорив тоді [2008] Дугін» (bbc.com, 27.08.2022). Лексема *змушений* надає висловлюванню виправдовувального змісту, пояснюючи порушення державних кордонів як дію, що не має альтернативи. Конструкція *знехтувати територіальною цілісністю* стає евфемізмом до здійснити агресію.

Субнартиви 6 і 7. «Два різні народи України» та «Останній етап існування України» тісно пов'язані тематично, оскільки один з них (про *два народи*) потрактований як причина другого (про *останній етап існування*). Наратив розколу Сходу і Заходу України, який спочатку був апробований на президентських виборах 2004 року, у 2008–2009 рр. був публічно озвучений як чіткий план. У 2009 році в пропагандистському дискурсі зафіксовано поняття, виражене конструкцією *останній виток незалежного існування*. Епітет *останній* має сему 'завершення', тобто йдеться про припинення існування країни: «Україна **заходить на останній виток** свого незалежного існування», – вважає російський експерт Олександр Дугін» (bintel.org.ua, 29.06.2013). Так само вибори 2010 року названо «**останніми** в єдиній Україні». У цей період до інформаційного поля уведено пропагандистські терміни *західноукраїнська державність* та *східноукраїнська державність*.

Субнартив 8. «Боротьба з фашизмом». У 2013 році керівною на той момент проросійською партією вибудовано субнартив боротьби з фашизмом як боротьби з опозицією. Аналіз публічного дискурсу свідчить, що основним завданням було асоціативно «зв'язати» поняття *фашизм (нацизм)* із

опозиційними проукраїнськими силами: *«Опозиційні депутати проявляють шалений націоналізм, ділять країну на “хохлів”, “жидів” і “москалів”»* (pravda.com.ua, 16.05.2013). Показовим є уведення будь-яких українських символів у нацистський/ фашистський контекст, зокрема й прізвищ українських письменників. У березні 2013 року на російському телебаченні вийшов сюжет, який ставив під сумнів доцільність проведення Шевченківських днів у м. Оренбурзі, де поет певний час перебував у засланні: *«Цікавий факт: за ненависть Тараса Шевченка до росіян фашисти дозволяли ставити його портрети поруч з портретом Гітлера»; «Але звідки у нас взялося таке затяте поклоніння відвертому русофобу Шевченку? [...] Навіщо нашим дітям такі дивні і явно чужі кумири...»* (pravda.com.ua, 13.03.2013). Антропонім Шевченко шляхом уведення в негативний контекст та створення асоціативної зв'язки стає вершиною контекстуального синонімного ряду: Шевченко – нацист, фашист, русофоб, чужий кумир.

Субнаратив 9. «Створення “Донецької республіки”». Концепт ДОНЕЦЬКА РЕСПУБЛІКА актуалізовано в дискурсі інформаційної війни з грудня 2005 року. Початок процесу пов'язаний не з інформаційним полем, а з юридичним та ономастичним – офіційною реєстрацією організацій з назвами *«Донецька республіка», «Дніпропетровська республіка», «Луганська республіка», «Харківська республіка»* та ін. Ці прагматоніми-неологізми були об'єднані іншим прагматонімом-гіперонімом – *«Міжрегіональна федерація громадських організацій “Донецька федеративна республіка” (ДФР)»*. Наявність елемента республіка надає легалізувального відтінку оприлюдненим квазіхоронімам. В агітаційних матеріалах *«ДФР»* того часу зафіксовано такі словосполучення: *народне ополчення, референдум про незалежність Донецької області, Донецька російська армія, ідентичність Донбасу, самобутність Донбасу, народ Донбасу*. Вони стануть активно поширюваними в інфополі з 2014 року.

Третій етап *«Україна розпалася»* (грудень 2013 р. – 2021 р.). Його початком вважаємо грудень 2013 року, коли тема розпаду України (як реакція на Майдан) була озвучена в ефірі федерального російського телеканалу, а отже, набула вигляду чітко визначеного плану. Фіксуємо чотири субнаративи.

Субнаратив 1. *«України більше нема»*. Донесення такої ідеї суспільству здійснено у формі сугестивного впливу з використанням трюїзмів (*це реальність і її потрібно прийняти; це єдиний вихід*), мовної гри та числових символів як алюзій (*«Україна: Помилка 404»*; *«Україна 404: країна не знайдена»*). Наведені конструкції є алюзіями до мережевої *«помилки 404»*, яка означає, що запитувана сторінка в мережі не знайдена.

Субнаратив 2. *«В Україні хаос»*. Актуалізацію в інформаційному просторі концепту ХАОС прослідковуємо з лютого – березня 2014 року. Концепт ХАОС у текстах російських / проросійських ЗМІ вербалізований такими мовними знаками: *хаос, анархія, неконтрольованість, некерованість, неможливість втримати ситуацію, катастрофа, драматична ситуація* тощо. Актуалізація цього концепту передбачала превентивне виправдання агресії – представлення її як необхідності припинити хаос.

Субнартив 3. «В Україні громадянська війна», з одного боку, суттєво звужує масштаб конфлікту, а з іншого – висвітлює Україну як державу не здатну до нормального існування. Утілений у субнаративах *«Донбас повстав проти київської влади»*, *«Київ розпочав війну проти Донбасу»*, *«геноцид народу Донбасу»*. Показовою є актуалізація концепту *НАРОД ДОНБАСУ*, покликаного створити ілюзію окремішності частини українського населення.

Субнартив 4. «Україну можна любити російською мовою». З початком війни на Донбасі активного тиражування набули наративи про російськомовних воїнів АТО: *«в окопах не важливо, якою мовою»*, *«це ви хлопцям на передку розкажіть, що вони мають перейти на українську»*, *«вони там не за мову стоять»* та ін. Таке активне нав'язування подібних ідей дає підстави говорити про штучність їхнього поширення й зацікавленість російської пропаганди в збереженні російськомовної спільноти з метою подальшого тиску на українське суспільство. Протистояти такому пропагандистському впливу важче, оскільки наратив вибудовано на прийнятних для усіх концептах: *ПАТРІОТИЗМ, ЗАХИСТ КРАЇНИ, ЛЮБОВ ДО БАТЬКІВЩИНИ*. У такий спосіб акцент із концепту *УКРАЇНСЬКА МОВА* зміщено на актуалізацію концептів *ЛЮБОВ, ЗАХИСТ*, що узгоджуються із загальною картиною світу більшості мовців, а отже, відбувається нівелювання необхідності послуговуватися українською мовою.

Четвертий етап *«Денацифікація України»* (2022 р. – дотепер). Особливістю цього періоду є використання, окрім нових, вже згаданих наративів та мовних засобів. Вважаємо за доцільне описати їх, згрупувавши за тематикою у вісім блоків.

Блок наративів «Демонізація України й українців»: 1) *«В Україні фашизм / нацизм (неонацизм)»*; субнаративи: *«В Україні владу захопили фашисти»*, *«Полк “Азов” – нацисти»*; *«Президент України – фашист / нацист»*; 2) *«Україна має біологічну зброю»*; субнаративи: *«Україна використовує проти російської армії небезпечно інфікованих комарів, птахів, кажанів»*; *«США розмістили біолабораторії в Україні»*; 3) *«Україна знущається зі свого населення та з російських полонених»*, субнаративи: *«Україна 8 років здійснювала геноцид проти населення Донбасу»*, *«Україна бомбила Донбас»*, *«Українські солдати катують місцевих»*, *«ЗСУ знущаються з полонених»* тощо; 4) *«Україна утискає / принижує російськомовних»*; субнаративи: *«Україна забороняє російську мову»*, *«В Україні б'ють тих, хто говорить російською»*, *«В Україні русофобія»*. Ключові мовні засоби наративів цього блоку: 1) вербалізатори концептів *ФАШИЗМ / НАЦИЗМ, ГЕНОЦИД, БІОЛОГІЧНА ЗБРОЯ*; 2) вербативи на позначення негативних дій (*вбивають, знущаються, катують* тощо в повідомленнях, де агенсом стає Україна або ЗСУ, а пацієнсом мирні жителі, російськомовне населення та ін.).

2. Блок наративів «Виправдовування агресії».

Наративи: 1) *«Війна почалася, бо Україна не виконала мінські угоди»*; 2) *«Україну потрібно денацифікувати»*; 3) *«Якби Росія не напала, то бази НАТО стояли б на кордоні»*; 4) *«У Росії не було іншого виходу»*; 5) *«Маріуполь очистився»*. Останній наратив пов'язаний із заявою проросійської чиновниці, яка

назвала бомбардування Маріуполя очищенням: *«Маріуполь тепер очистився. Відчуття, що цими усіма красою, мішурою, парками, його осквернили, а тепер через страшне, жахливе – він очистився»* (dialog.ua, 12.07.2022). У наративі використано дуальну концептуальну метафору **ВІЙНА** як **ОЧИЩЕННЯ** – **МИР** як **ОСКВЕРНЕННЯ**.

3. Блок наративів «Нав'язування зневіри»: 1) Наратив *«України вже нема»* (субнаративи *«Україна впаде за три дні»*, *«Україна розпадеться»*, *«Україна доживає останні дні»*); 2) *«Демілітаризація України»* (субнаративи *«Систему ППО України знищено»*, *«Знищено авіацію України»*, *«Знищено командування Збройних Сил України»*); 3) *«Захід недостатньо допомагає»* (субнаративи *«Захід не дає достатньо зброї»*, *«У Заході закінчується зброя»*, *«Захід боїться ескалації»*, *«Захід боїться ядерних погроз Путіна»*) – такі конструкції покликані вселити зневіру й одночасно перекласти негативні емоції суспільства з агресора на країни Заходу); 4) *«Україні готують корейський сценарій»*; 5) *«Захід і Росія продовжують торгувати»* – таке тлумачення подій створює ілюзію домовленостей про Україну без її участі в обговоренні. Головними засобами, що формують семантику зневіри, є вербалізатори концептів **ЗНИЩЕННЯ**, **РУЙНАЦІЯ**, **РОЗПАД**, **СТРАХ**.

4. Блок наративів «Посилення розколу». Наратив *«Протистояння Сходу-Заходу України»* реалізований у кількох субнаративах: 1) *«Захід України наживається на переселенцях»*; 2) *«На Донбасі ненавидять українських військових»*; 3) *«На Заході України не допомагають російськомовним переселенцям»*. Семантику розколу формують вербалізатори концептів **НАЖИВАТИСЯ**, **КАРАТИ**.

5. Блок наративів «Залякування»: 1) *«Росія готує великий авіаналіт»*; 2) *«Росія створить гуманітарну катастрофу в Україні»*; 3) *«Україна замерзне»*; 4) *«Буде другий наступ на Київ»* тощо. Залякувальних конотацій надають лексеми – репрезентанти концептів **ОБСТРІЛ**, **НАСТУП**, **РАКЕТНИЙ УДАР**, **ГУМАНІТАРНА КАТАСТРОФА**.

6. Блок наративів «Ошляхетнювання ворога». Наративи цієї категорії також мають виправдовувальну семантику, однак водночас покликані сформувати шляхетний образ Росії через актуалізовані концепти **ЗАХИСТ**, **ЗВІЛЬНЕННЯ**, **ПІКЛУВАННЯ**. Фіксуємо такі наративи: *«Росія не починає війни, вона їх закінчує»*, *«Росія проводить спецоперацію, а не війну»*, *«Росія б'є тільки по воєнних об'єктах»*, *«Росія не зачіпає мирне населення»*, *«Росія захищає»* тощо.

7. Блок наративів «Перекладання провини». Фіксуємо два наративи *«У трагічних наслідках винна українська влада»* та *«У війні винен Захід»*. Перший реалізовано через низку дезінформаційних субнаративів, за допомогою яких Росія перефокусує вину в наслідках обстрілів на українську владу: *«В одних регіонах світло вимикають, а в інших ні»*, *«Влада продає електроенергію за кордон, поки українці сидять без світла»*. За допомогою другого Кремль намагається перекласти провину за ведення війни на США й країни НАТО, нав'язуючи ідею про недостатню збройну підтримку. Встановлено таку парадигму субнаративів: *«Війна триватиме доти, доки при владі Байден, бо він*

не дає достатньо зброї», «Столтенберг постійно каже, що НАТО не вступить у війну, а отже, провокує Путіна нападати», «США й НАТО спеціально кричали про те, що Путін нападе, щоб Путін напав».

8. Блок наративів «Масштабування конфлікту». Якщо з 2014 року Росія зменшувала масштаб конфлікту, репрезентуючи його як громадянську війну, то нині акценти у висвітленні протистояння істотно змінилися. Теза «захисту Донбасу» відійшла на другий план, адже основною ідеєю стало «протистояння з колективним Заходом», який нібито має намір знищити Росію. Це дозволило розвивати тезову конструкцію про необхідність уже не «спецоперації в Україні», а «захисту Батьківщини», що прочитуємо в наративі «Росія веде війну з НАТО» та його субнаративах: «Росія воює не з Україною, а з НАТО», «На території України воюють війська НАТО», «Передавання зброї – це вже участь НАТО в конфлікті».

У підрозділі 2.2. «Способи руйнування історичної пам'яті» продемонстровано механізми впливу на суспільну свідомість за допомогою фабрикованого наповнення фреймової мережі концептів, що об'єктивують важливі символи української історії.

Наприклад, у межах домену *БОРЦІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ* проаналізовано концепт *МАЗЕПА*. На основі дібраних контекстів вживання лексеми *Мазепа* в працях українських істориків та публіцистів вдалося вибудувати концептуальну мережу. Подано результати дослідження в межах українського й російського / радянського вимірів.

Український контекст. Таксономічний (ідентифікаційний) фрейм: *МАЗЕПА* / *є* / *меценат* (12 слововживань). Корелятами слоту *меценат* можуть ставати лексеми й сполуки: *типовий європеєць* (3), *інтелектуал* (8), *законний правитель* (3) та ін. Акціональний фрейм: *МАЗЕПА* / *будував (відновлював) / церкви (бібліотеки, школи)* (15); *давав гроші на будівництво* (14); *сприяв книгодрукуванню* (5) та ін. Компаративний фрейм: *Мазепа / ніби Володимир Великий* (2). Предметний фрейм: *Мазепа є унікальний* (5). Усього – 20 лексем і сполук у 128 контекстах.

Образ українського гетьмана І. Мазеви суттєво спотворений російською пропагандою і в хибному вигляді насаджувався протягом сотень років. Історичні праці засвідчують, що Мазепа активно підтримував церкву. Однак після його виступу проти Петра І той змусив церкву накласти *анафему* на гетьмана. Таке трактування не узгоджувалося з концептом *МАЗЕПА* в сучасників, оскільки саме за його кошти було збудовано багато церков. Тому для нейтралізації когнітивного дисонансу суспільству були нав'язані сфальшовані тези, які руйнували Мазепин образ як поборника церкви. Так у фреймову структуру концепту *МАЗЕПА* було вбудовано такі фальшиві пропозиції слотів, як: *переслідувач церков, відступник, єретик, полишив православ'я* тощо. Набір таких конститuentів допоміг нав'язати концепт *ЗРАДА* як головний. Саме поняття *зрадник* формує ядерний термінал нав'язаного Росією фрейму концепту *МАЗЕПА*.

Отже, урахування аналізу контекстів вживання лексеми *Мазепа* в текстах російських / проросійських авторів дає змогу побудувати таку концептуальну фреймову мережу, заповнену фабрикованими терміналами.

Пропагандистський контекст. Таксономічний (ідентифікаційний) фрейм: *МАЗЕПА* / *є* / *зрадник* (28 слововживань). Корелятами слоту *зрадник* стають лексеми *відступник* (2), *єретик* (2), *переслідувач церков* (3) та ін. Акціональний фрейм: *МАЗЕПА* / *зрадив* / *церкву (народ, країну, царя, Росію)* (14); *готовий до зради* (2); *зрікся* / *православ'я* (2) та ін. Предметний: *МАЗЕПА* / *жадібний* (8), *егоїстичний* (7), *зверхній* (6) та ін. Усього – 43 лексеми й сполуки / 168 контекстів. У межах підрозділу проаналізовано також концепти *ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ*, *КРУТИ*, *ПЕТЛЮРА*, *МІХНОВСЬКИЙ*, *ГРУШЕВСЬКИЙ*, *ТЮТЮННИК*, *ЦЕНТРАЛЬНА РАДА*, *УКРАЇНА*, *УКРАЇНЦІ* та ін.

У підрозділі 2.3. «Засоби “розмивання” образу **ВОРОГА**» проаналізовано лінгвомеми (60 сталих повторюваних конструкцій), які нівелюють пильність суспільства двома способами: 1) уведенням реципієнтів у спільну з агресором психокультуру (*братня країна, братній народ, старший брат, спільна історія, єдиний народ* та ін.); 2) перекладанням провини з агресора на Україну (*політики нас посварили, ворог не в Кремлі, партія війни, Україна пішла збройним шляхом, президент України не закінчив війну* та ін.). Перший спосіб передбачає маркування українських символів словами зі стигматизувальною семантикою, а також використання мовних одиниць із семантикою спільності. Другий полягає в уведенні до інформаційного простору висловів, які транслують ідею винуватості України в розв'язуванні війни. Такий вплив спричиняє втрату довіри реципієнтів до керівництва своєї країни, внаслідок чого відбувається дезорганізація і дезорієнтація суспільства.

У підрозділі 2.4. «Лінгвальні засоби руйнування образу **БАТЬКІВЩИНИ**» проаналізовано тексти сценаріїв програм українського телебачення, спрямованих на те, щоб провокувати в глядача негативні емоції до української незалежності, і навпаки – позитивні стосовно образів і символів СРСР та Росії. Цього вдається досягти використанням: а) імпліцитних *антитез*, що протиставляють нібито «величне» радянське минуле «поганому» українському сучасному (*УРСР як житниця – Україна як заробітчання*); б) лексем, що об'єктивують радянські ідеологічні концепти (*Велика Вітчизняна війна, радянські люди*); в) слів із негативною семантикою як репрезентантів концепту *УКРАЇНА*; г) українських та російських топонімів як вербалізаторів спільного концепту *КРАЇНА* («У 30-х у *Києві, Ленінграді та Москві* пройшли перші виставки народної творчості, де про петриківський розпис дізналася вся *країна*» (телеканал «Інтер», 24.08.2016); г) наративів, що актуалізують належність осіб до окремого міста вище, ніж до певної країни чи національності («*особлива одеська національність*») тощо.

У третьому розділі «**ДИСКУРС АГРЕСІЇ ЯК СКЛАДНИК ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ**» здійснено аналіз системи мовних засобів, спрямованих на пропагування міжетнічної, міжрелігійної агресії та спонукання суспільства до «моральної легалізації» дозволу на вбивство.

Розглядуване мовне полотно має ті самі ознаки, що й дискурс інформаційної війни в цілому, водночас вважаємо за доцільне в межах *нав'язуваної оцінності* виокремити такий вид ознаки, як *агресивність* та її субознаки: *знецінювальність людського життя, дегуманізувальність, демонізувальність, спонукання до вбивства, розважальність у висвітленні смерті, орієнтованість на стереотипи, упередженість*.

У підрозділі 3.1. «*Мова ворожнечі: обсяг поняття, проблема дефініції, лінгвальний інструментарій*» розглянуто мовні засоби, що провокують, поглиблюють протистояння. У дискурсивному полотні інформаційної війни завданням мови ворожнечі стає не тільки демонстрування певного ставлення до когось, а насамперед нав'язування такого ставлення значній частині суспільства з метою подальшого схвалення факту фізичного знищення людської істоти. Тому термін *мова ворожнечі* трактуємо як *лінгвальні засоби із негативними конотаціями, використовувані для маркування певної категорії осіб з метою налаштувати проти них суспільну думку, мобілізувати населення як для ідеологічної боротьби з ними, так і до їхнього фізичного знищення*.

Усього зафіксовано 374 назви, які є засобами розпалювання ворожнечі. Серед них: 1) етнофолізми (3 номени – 0,8% від загальної кількості засобів агресії); як заклик до фізичного знищення (17 – 4,5%); 4) евфемізми з розважальною конотацією (46 – 12,3%); 5) демонізувальна лексика (173 – 46,3%).

1. У групі етнофолізмів проаналізовано походження та динаміку вживання слів *хохол, кацап і москаль* в контексті російсько-українських взаємин.

2. У процесі аналізу розлюднювальної лексики виокремлено дві групи назв – із семантикою *повної* (45 – 12%) та *часткової* (90 – 24,1%) *дегуманізації*.

Часткова дегуманізація має вияв у тому, що використовувані на позначення ворога лексеми зберігають сему 'людина', однак позначають людей як множинність, без індивідуальних рис, переважно множинними або збірними іменниками. Фіксуємо, зокрема, такі поширені мовні засоби:

– похідні від терміна *сепаратизм*: слово *сепаратисти* й деривати *сепари* (скорочена назва надає пейоративного відтінку), *сепарюги, сепаратюги* (формант зі згрубілим значенням **-юг(а)**); *сепарня* (збірна назва із формантом **-н(я)**) тощо вживають на позначення учасників незаконних воєнізованих формувань на Донбасі, підтримуваних Росією;

– деривати, утворені від назви резонансної події або явища: *кримнашівці* (прихильники анексії Криму), *зрадофіли, всепропальці* (особи, які в усьому звинувачують владу), *мизамиричики, мизамірці, мизамирці* (використовують на позначення прихильників капітуляції), *какієразниці* (люди без чіткого цивілізаційного орієнтиру); *рускощелепні* (мотивовано заявою мешканки Криму, що їй важко розмовляти українською, бо в неї нібито по-іншому побудована щелепа);

– похідні від слова *Росія* та етнофолізмів: *русня, кацапня, москальня*.

– фонетичні мімікрії – лексеми фонетично схожі із жаргонною, обценною чи будь-якою іншою лексикою з пейоративною (негативною)

семантикою: *свідоміти* (від «свідомі українці», вживають із негативним відтінком на позначення українців-патріотів з метою доведення нібито ідейної близькості із «содомітами» (розпусниками); *кримнашисти* (близьке до *рашисти*); *майдауни*, *кремляді*, *даунбасята*, *Z-білень*, *Z-біли* та ін.

– відантропонімічні пейоративні деривати: показовим є використання проросійськими силами слів від прізвищ людей, пов'язаних із західними організаціями: *соросята*, *соросятня*, *соросня* (від прізвища американського підприємця Дж. Сороса), *шабунята*, *шабунятня* (від прізвища громадського активіста В. Шабуніна); *бігусята*, *бігусятня* (від прізвища журналіста Д. Бігуса); *супрунята* (від прізвища колишньої в. о. міністерки охорони здоров'я У. Супрун), *пінчучата*, *пінчучатня* (від прізвища українського підприємця В. Пінчука), *шмигальята* (від прізвища прем'єр-міністра Д. Шмигалья); ці лексеми є прикладом часткової дегуманізації, оскільки у своєму значенні зберігають сему 'людина', але позначають осіб як неподільну множинність, тобто є збірними іменниками, утвореними за допомогою форманта *-н(я)*, а отже, позначуваний денотат не мислиться як індивідуальність.

Повна дегуманізація полягає в тому, що на позначення опонента / ворога використовують лексеми, які в своєму первинному значенні не мають семи 'людина'.

У межах метонімічних перенесень фіксуємо лексеми з коренем *ват-* (*ватник*, *вата*, *скловата*, *ватани*, *ватні*, *ватолуби*, *ватофіли*, *ватодіоти*, *ватонаселення*, *вишиватники*, *зрадовата*, *бавовна* тощо) та кольороназви (*аквафреші*, *аквафрешині*). Слово *ватник* принижує опонента за соціальним статусом (через згадку про тип одягу для бідних), а також прирівнює людину до вигаданого гротескного персонажа. Тому це слово хоч і сприяє інформаційному розлюдненню опонента, але зберігає його окремішність (як індивідуального представника). А от значення лексеми *вата* має семи 'збірність', 'сукупність', тобто суб'єкт мислиться не як персонаж, а як субстанція – велика кількість чогось без індивідуальних рис. Лексема *ватник* стала мотивом для утворення складного слова *вишиватник* (*вишиванка* + *ватник*), використовуваного на позначення українця, чий патріотизм зводиться тільки до носіння вишиванки. Однак припускаємо, що використання цієї лексеми має значно глибше підґрунтя, тобто є засобом ведення інформаційної війни проти українських символів, оскільки в основу образу покладений національний символ – *вишиванка*. Поєднання у свідомості мовця концепту *ВИШИВАНКА* з негативним концептом *ВАТНИК* спричинює стирання ціннісних для кожного українця характеристик. У результаті суспільству нав'язують негативний ярлик-насмішку, який починає асоціюватися з тим, хто використовує національну символіку.

Кольороназви з компонентом *аквафреши* на позначення росіян мотивовані схожістю кольорів зубної пасти Aquafresh з кольорами російського прапора.

Метафоричні перенесення – полягають у намаганні мовця прирівняти своїх опонентів до тварин, вигаданих персонажів або предметів. Найпоширенішою є група назв із зооморфною семантикою: *колоради*,

колорадоси, колорадські жуки; путінокантропи; свинособаки; путіноскот, путінобидло; всепропадли (від все пропало); орки; укропїтеки; бандерлоги тощо.

3. Лексеми зі спонукальною семантикою як заклик до фізичного знищення. Суспільству непросто здійснювати відкриті заклики до вбивства людей, тому в публічному просторі учасники досліджуваного конфлікту до 2022 року закликали вбивати НЕ *українців* чи *росіян*, а знищувати *вату*, *укропів* і *колорадів*. Однак для цього застосовують не лексеми *вбивати*, *знищувати* та ін., а саме ті, які відповідають семантиці дегуманізувальних слів. Тобто *вату палять* чи *смалять*, *укроп мочать*, *кришать*, *косять*, а *колорадів давлять / чавлять*. У такий спосіб убивство людських істот прирівнюють до буденної справи.

4. У межах дискурсу агресії фіксуємо також евфемізми з розважальною конотацією як синоніми до понять «бути вбитим» / «вмерти» (29 одиниць), «вбити» (7 одиниць) та «вбивство» / «смерть» (10 одиниць).

Особливого поширення набув евфемізм «*виграти квиток на концерт Кобзона*» (варіанти: *зустрітися з Кобзоном, відправити до Кобзона, організація туру на концерт Кобзона* тощо – усього 16 одиниць). Синонімний ряд позначень ліквідації ворога поповнився цією сполукою у 2018 році. Іосиф Кобзон – російський співак і політик, який публічно підтримував сепаратистів і учасників незаконних воєнізованих формувань. Зокрема, у 2014 році виконав пісню в дуєті з лідером терористів О. Захарченком. У 2018 році Захарченко був убитий на другий день після того, як помер Кобзон. Користувачі соцмереж трактували його вбивство евфемічною сполукою «*поїхав на концерт Кобзона*», яка згодом зазнала варіацій. Наприклад: «*Знайомтеся: наш боєць – організатор локальних турів російських окупантів на концерт Кобзона*» (сторінка «Служба безпеки України» на facebook.com, 08.04.2022). Фіксуємо такі похідні: *закобзонити, скобзонити, скобзонитися, Кобзон-тур, виграти Кобзон-тур, поїхати / відправити в Кобзон-тур*. Усі зафіксовані слова й сполуки репрезентують концептуальну метафору **УБИВСТВО / СМЕРТЬ** як **РОЗВАГА**.

Виявлено низку інших евфемізмів, що пояснюють смерть ворога: *приєднатися до режиму тиші, дотримуватися мінських угод; бути в пакеті, нарядитися в пакет, пакетизація, часткова пакетизація; правильно повернутися додому; стати хорошим росіянином; негативно народитися* та ін.

5. Близькою до дегуманізувальних процесів є демонізація, яка полягає в тому, що характеристику ворога та його дій доводять до рівня «світового зла», яке потрібно негайно знищити. Такий ворог *п'є людську кров, їсть дітей* або скоює інші міфічні злочини. Зафіксовано такі засоби дегуманізувального змісту: 1) лексеми-іменники на позначення осіб, які становлять фізичну загрозу; 2) сполуки з епітетом *кривавий*; 3) лексеми, що позиціонують ворога як такого, що має неадекватну поведінку; 4) вербативи на позначення негативних дій (найчастіше вигаданих); 5) лексеми із семантикою нацизму; 6) слова із семами 'канібалізм' і 'вампіризм'; 6) конотативні оніми; 7) лексеми на позначення вразливих суб'єктів, яким завдає шкоди ворог.

У четвертому розділі **«ДИСКУРС ОПОРУ ЯК СКЛАДНИК ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ»** здійснено аналіз мовного інструментарію, що сприяє зменшенню ворожого інформаційного впливу.

Підрозділ 4.1. **«Формування позитивного образу захисника та ворожі засоби його руйнування»** присвячено вивченню поширених засобів формування образу українського оборонця, як-от: а) займенники, що допомагають розподілити образи у свідомості мовця відповідно до категорії *свій – чужий*; б) іменники з позитивною семантикою як кореляти поняття *захисник*; в) ад'єктиви на позначення позитивних якостей оборонця тощо. Для посилення позитивного сприймання використовують допоміжні мовні засоби, що викликають відповідні емоційні реакції: в історіях про військових часто звучать мовні кореляти концептів *ДІТИ* та *ДОМАШНІ ТВАРИНИ*.

У підрозділі 4.2. **«Перейменувальні процеси в топоніміці як спосіб опору»** подано результати психолінгвістичного експерименту, які дали можливість з'ясувати, що на слово-стимул *ДЕКОМУНІЗАЦІЯ* реципієнти реагують рефлексемами з відтінками значень 'відновлення', 'переосмислення', 'зміни' тощо. Загалом такі реакції свідчать про розуміння суспільством головних завдань цього процесу. Так само фіксуємо переважно позитивну семантику асоціативів із новими топонімами *КРОПИВНИЦЬКИЙ* (70% слів із позитивними конотаціями проти 22,8% негативного змісту) та *ГОРІШНІ ПЛАВНІ* (50,4% проти 42,67%).

Підрозділ 4.3. **«Мова постфольклорних творів у контексті опору інформаційній агресії»** репрезентує аксіологічні особливості текстів мережевого фольклору, у яких морально-естетична оцінка зазнає трансформації, а тому лексеми на позначення вбивства стають віддзеркаленням концептів *ДОБРО*, *ЛЮБОВ*, *РАДІСТЬ* тощо. Наприклад: *«Як пахне щас горіла вата / люблю цей запах по утрам / він очень **сладок і пріятен** / всім нам»* (сторінка «Кокс Квасьневського» на facebook.com, 05.07.2014). Мовні засоби досліджуваних текстів, що відбивають збройну агресію, дібрано з урахуванням світоглядної категорії *свій – чужий*, яка репрезентована дуальною опозицією *українське – російське*. Концепти *ВОРОГ*, *ЗАГРОЗА*, *СОРОМ* та ін. вербалізовані словами із негативними конотаціями та маркуванням понять як російських. Концепти *ПЕРЕМОГА*, *МИР*, *БОРОТЬБА* репрезентовані лексемами з позитивним значенням та маркуванням їх як українських. Наприклад: *«Україну розділяє не українська мова, а Кремль. Україну розділяє не **Томос**, а ФСБ у московській церкві. Україну відділяє від Донбасу і Криму не інша культура, історія, мова, а Росія. **Миру** в Україні можна досягнути не поступками ворогові, а **перемогою** у війні»* (сторінка «Антиватник» на facebook.com, 16.05.2019).

У п'ятому розділі **«СТРУКТУРА АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ВІЙНА» В УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ»** змодельовано структуру асоціативно-семантичного поля «ВІЙНА». У підрозділі 5.1. **«Особливості зміни активного словника мовців в умовах збройного конфлікту. Асоціативно-семантичне поле в межах дискурсу інформаційної війни»** встановлено набір лексем (907), асоціативно пов'язаних із війною в Україні; структуровано досліджуваний набір номенів відповідно до

ієрархії: асоціативно-семантичне поле (АСП), асоціативно-семантичне мікрополе (АСмП), асоціативно-семантична група (АСГ), асоціативно-семантична мікрогрупа (АСмГ).

Вибудовано таку структуру поля: семантичне ядро «НАЗВА КОНФЛІКТУ» та два АСмП – «ВОРОГ» і «ЗАХИСНИК».

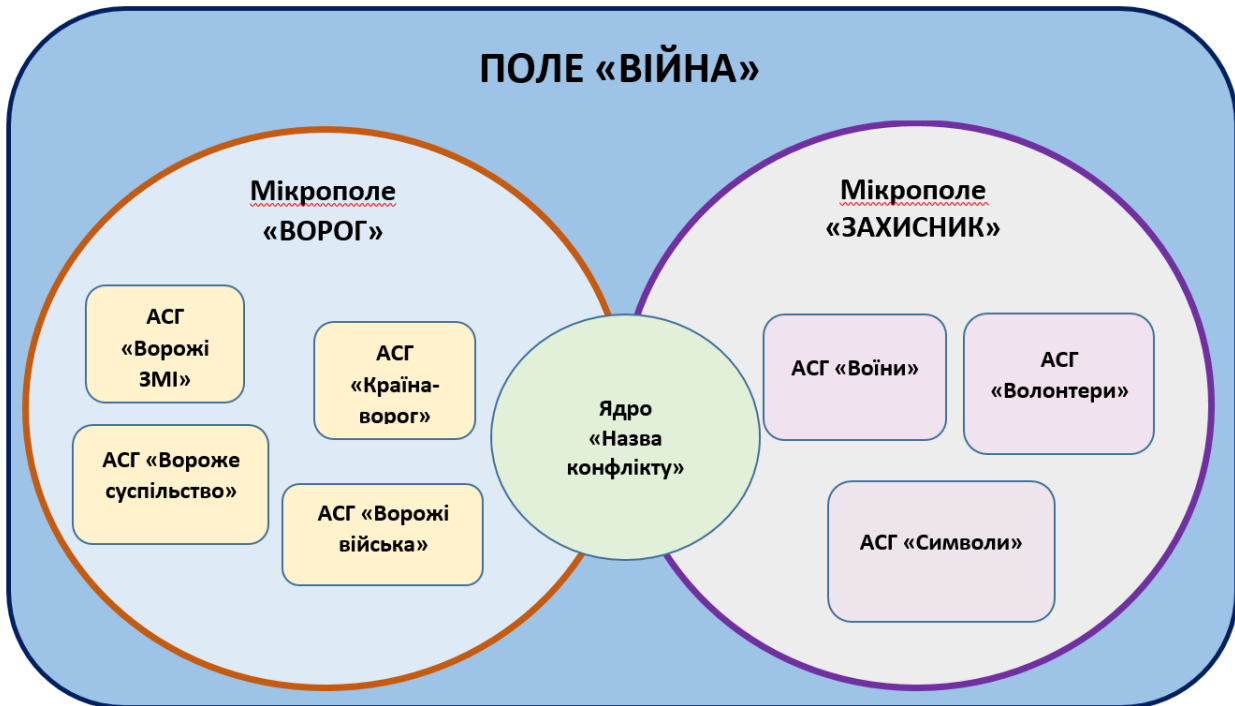

Рисунок 2. Структура асоціативно-семантичного поля «ВІЙНА»

Підрозділ 5.2. «Ядро “Назва конфлікту”» репрезентує структуру семантичного ядра в межах поля «ВІЙНА». Визначено 15 АСмГ назв на позначення воєнних дій в Україні: *конфлікт на Донбасі, війна на Сході, російська агресія, АТО, ООС, повномасштабна війна, велика війна* (усього 68 конститuentів – 7,5% у межах поля).

У підрозділі 5.3. «АСмП «ВОРОГ» досліджено мовні репрезентанти (427 – 47,1%) суспільного розуміння образу ворога в умовах російсько-української війни. Виокремлено 4 групи назв. Першу АСГ «*країна-ворог*» репрезентують рефлексми (143 – 15,8%), використовувані на позначення Росії (*Терораша, Порєбрик, Залісся, Оркостан* тощо). У другій АСГ «*ворожі війська*» (103 – 11,4%) найбільшу кількість (31 назву) становлять номени, що прямо або асоціативно вказують на країну-агресора (*путінські їхтамнети, російсько-терористичні війська, російські окупаційні корпуси* та ін.). Подібне значення фіксуємо в номенах АСГ «*вороже суспільство*» (79 – 8,7%): *рашисти, русня, балалаєчники, кокошники* тощо. АСГ «*ворожі ЗМІ*» (102 – 11,2%) маніфестована мовними засобами, що вказують, зокрема, на використання ворогом ЗМІ як зброї: *ідеологічні підрозділи Кремля, інформаційні генерали Путіна, інформаційний спецназ путінського режиму* тощо).

У підрозділі 5.4. «АСмП «ЗАХИСНИК» (412 конститuentів – 45,4%) досліджено номени, що створюють позитивний образ українських воїнів,

волонтерів, а також фіксують важливі символи війни. Виокремлено три АСГ. АСГ «*воїни*» об'єднує 106 номенів (11,7%), використовуваних на позначення образу оборонця України: *янголи в камуфляжі, воїни світла, наші котики*. АСГ «*волонтери*» структурована 115 номенами (12,7%), на позначення тих, хто допомагає армії: *люди з великим серцем; янголи військових; залізний тил фронту*. У межах АСГ «*символи*» виокремлено 191 конституент (21%) на позначення подій, явищ, що мали суспільний резонанс і закріпилися в мовному лексиконі на рівні концептів-символів. Найбільшу кількість нараховує АСМГ на позначення назв зброї та похідних (48): *джавелінити, хаймарсове свято*. Дещо поступається, однак також становить потужний пласт назв АСМГ зі значенням «воєнні успіхи» (41): *зачорнобаїти, бавовна*. Третьою за кількістю є АСМГ, що об'єднує відантропонімні деривати (25): *залужнівці, макронити, арестовлення*. Важливе місце в мовній свідомості українського суспільства посідають назви АСМГ «*трагедії*» (22): *іловайський котел, дебальцівська трагедія*; фіксуємо номени АСМГ «*героїзм/стійкість*» (15): *донецький аеропорт, послати за російським кораблем тощо*.

ВИСНОВКИ

Інформаційна агресія – підготовчий, а також супроводжувальний етап бойових дій. Об'єктом її ураження є свідомість людини, а засобом ураження – мова. Семантико-прагматичні особливості застосування лінгвальних одиниць здатні вплинути на суспільні настрої, спотворити усталену картини світу реципієнтів, змусити їх сумніватися в своїх реакціях на певні події чи явища, відмовитися від власної національної ідентичності. Однак використання країною, що захищається, вдалого набору мовного інструментарію здатне вибудувати систему власних захисних наративів, що допоможуть відбити інформаційні ворожі атаки.

Аналіз дискурсу російсько-української інформаційної війни дає підстави зробити висновок про тривалу попередню підготовку інформаційного поля до здійснення воєнної агресії проти України. Мовні засоби й створені за допомогою них наративи, активізовані в період відкритої воєнної кампанії, побутували в українському та російському інформаційному полі задовго до 2014 року, але не привернули належної уваги відповідних спеціалістів, і як результат – українське суспільство зазнало шкідливого інформаційного (мовного) впливу.

Оскільки інформаційне протистояння передусім передбачає вплив на свідомість суспільства, доцільно розглядати особливості обраного типу дискурсу з погляду двох головних аспектів – лінгвокогнітивного та психолінгвістичного. Лінгвокогнітивний аспект дослідження ґрунтується на вивченні узгодження набору мовного інструментарію дискурсу з когнітивною системою мовця, тобто з його усталеною картиною світу. Створюючи певні наративи, кожна зі сторін конфлікту добирає такі мовні засоби, які б маркували події і явища, чітко розмежовуючи їх на основі дихотомії *свій – чужий*. Вивчення набору мовних засобів уможливило визначення семантики актуалізованих у мікроконтексті концептів та спостереження динаміки виявлених характеристик залежно від мети

висловлювання. *Психолінгвістичний* аспект дослідження дискурсу інформаційної війни полягає у вивченні потенцій мовних знаків щодо їхньої здатності викликати відповідні реакції мовця на суспільно-політичні процеси, пов'язані з російсько-українським протистоянням. У межах цих двох підходів важливим є аксіологічний, що ґрунтується на виявленні нав'язуваних суспільству реакцій відповідно до бінарної опозиції *добре – погане*. Спостережено, що використовувані мовні засоби мають яскраво виражене *мейоративне* чи *пейоративне забарвлення*. Натомість нейтральна оцінка зведена до мінімуму.

Досліджуваному *дискурсові інформаційної війни* притаманна низка диференційних ознак: 1) *наскрізна сугестивність*, що полягає в систематичному впливі на суспільну свідомість; 2) *узагальнювальність учасників комунікації* (увага більше зорієнтована на тому, аби вплинути на великі групи населення); 3) *зрозумілість широкому колу реципієнтів*; 4) *нав'язувана оцінність*, яка змушує реципієнта сприймати будь-які поняття в межах категорії *добре – погане*; 5) *необмеженість жанрів*; 6) *орієнтованість на ментальну картину світу певного суспільства*; 7) *інформаційна варіативність*, мета якої – дезорієнтація суспільства великою кількістю версій причин однієї події.

Здійснене дослідження дає підстави виокремити такі головні способи мовного впливу на суспільство в межах дискурсу інформаційної війни: 1) введення слова в потрібний мікроконтекст (прийом зв'язки); 2) використання евфемізмів; 3) висловлення у формі трюїзмів / квазітрюїзмів (загальників); 4) вживання слів, сполук, фраз із іллокуцією заклику; 5) застосування концептуальних метафор; 6) вдавання до пресупозицій та імпліцитної семантики як засобів маніпуляції; 7) вживання конструкції *так званий* та лексеми *нібито*; 8) маніпулювання прийменниками; 9) послуговування дегуманізувальною та демонізувальною лексикою; 10) використання слів з об'єднувальною семантикою; 11) вживання мовних одиниць із префіксом *недо-*; 12) вилучення важливих слів із публічного дискурсу; 13) заміна ключових лексем у повідомленні та перейменування; 14) пояснення через заперечення; 15) називання понять словами з протилежним значенням; 16) вживання великої кількості емоційно забарвлених мовних одиниць; 17) онімна маніпуляція.

Такі засоби мови стають основою для побудови маніпулятивних наративів як підготовчого етапу агресії, так і безпосередньо супроводу бойових дій. Результати аналізу дають підстави виділити 4 головні етапи розповсюдження шкідливих наративів. *Перший етап* характеризується появою одного із найбільш руйнівних наративів «Розкол Сходу і Заходу України» (2003 – 2004 рр.), який з початком агресії дозволяв російській пропаганді трактувати збройну агресію як громадянську війну. Його втілено в шістьох субнаративах: а) «*Три сорти українців*» – реалізація здійснена числівниково-іменниковими конструкціями зі значенням якості; б) «*Українське – це фашистське*» – використано традиційні терміни із семантикою нацизму, а також гасла й риторичні запитання, кольороназви, етнофолізми та жаргонну лексику; в) «*Донбас годує Україну*» і «*Україна не любить Донбас*» – обидва втілені через антитезу та прийом зв'язки; г) «*Європа й НАТО – це загроза*» і

«Східнослов'янська єдність і федералізація – це порятунок» – уможливилися вербалізацією концептів лексемами з негативною (щодо Заходу) та позитивною (щодо проросійського напрямку) семантикою, а також використанням концептуальних метафор.

Другий етап оприявлений узагальненим наративом «Україна розпадеться» (2005 р. – до листопада 2013 р.) та низкою субнаративів: а) «Україна – ненадійний партнер» – втілено вживанням жаргонної лексики, концептуальних метафор, фразеологізмів; б) «Україна – Failed State» – вербалізацією концепту УКРАЇНА лексемами із семантикою неспроможности; в) «В Україні буде війна» – насиченням дискурсивного полотна вербалізаторами концептів ВІЙНА, ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА; г) «Українська демократія – це загроза» – концептуальними метафорами; ґ) «Кордони можна порушувати» – маніпулюванням термінами «кордони країни» – «кордони цивілізації», д) «Два різні народи України» та «Останній етап суверенного існування України» – використанням концептуальних метафор, а також лексем із семантикою знецінення; е) «Боротьба з фашизмом» – жаргонізмами та словами із семантикою нацизму; є) «Створення Донецької республіки» – прагматонімами із лексемою «республіка», що надає уявної легітимності.

Третій етап з висхідним наративом «Україна розпалася» (грудень 2013 р. – 2014 р.) реалізований в таких субнаративах: а) «України більше нема», втіленому використанням трюїзмів, мовної гри, числових символів як алюзії; б) «В Україні хаос» та «В Україні громадянська війна» – вживанням лексеми Україна в контекстах зі словами із семантикою хаосу й неспокою; в) «Україну можна любити російською мовою» – нав'язуванням лексемі «російськомовність» сем 'патріотизм', 'захист країни' тощо. Четвертий етап: «Денацифікація України» (2022 р. – донині) репрезентований у таких блоках субнаративів: «Демонізація України та українців», «Виправдовування агресії», «Нав'язування зневіри», «Посилення розколу», «Залякування», «Ошляхетнювання ворога», «Перекладання провини», «Масштабування конфлікту», для формування яких використано вже загаданий мовний інструментарій.

Одним із вузлових елементів ведення інформаційної агресії проти України є знецінення важливих національних символів у контексті руйнування історичної пам'яті. Цього досягають, зокрема, фабрикацією фреймової структури концепту, що полягає в наповненні її номенами з неправдивою, спотвореною інформацією, яка змінює звичну картину світу мовців. Встановлено, що фабрикації піддано передусім фреймові структури концептів-символів, пов'язаних із боротьбою за незалежність. Знецінення концептів та фабрикація їхньої структури відбувається через такі способи сугестивного впливу, як: 1) вербалізація концептів лексемами із семантикою вигадки, фальші, несправжності; 2) вживання слів із обмежувальною семантикою, що руйнують факт тисячолітньої історії України; 3) використання того самого мовного знака для нерівноцінних понять; 4) вилучення із публічного простору лексем, які несуть інформацію про історичне минуле тощо.

Ознакою інформаційної війни є намагання агресора приховати свою участь у конфлікті, переклавши провину за бойові дії на країну, яка захищається. З цією метою у пропагандистському дискурсі задіяно мовні засоби поступового «розмивання» образу *ВОРОГА* через систематичне транслявання в інформаційний простір відповідних лінгвомемів з певним семантичним навантаженням для транспортування шкідливих вірусних ідей. У процесі аналізу виокремлено 30 лінгвомемів довоєнного періоду, які нівелюють самоідентифікацію українського суспільства й уводять його в психокультуру агресора, та 30 лінгвомемів, які перекладають відповідальність за війну на Україну.

Результати аналізу засвідчують наявність мовного інструментарію руйнування образу *БАТЬКІВЩИНИ*. Головним способами впливу стають: 1) побудова *антитези*, яка протиставляє «величне» радянське минуле «поганому» українському сучасному; 2) використання лексем, що вербалізують радянські ідеологічні концепти; 3) вербалізація концепту *УКРАЇНА* лексемами з негативною семантикою і навпаки – концепту *СРСР* з позитивною; 4) вживання українських та російських топонімів як вербалізаторів спільного концепту *КРАЇНА*; 5) нагромадження тексту мовними одиницями із семантикою спільності, єдності; 6) формування наративів, що актуалізують цінність окремого міста вище, ніж значення країни й національності.

Невід’ємним складником досліджуваного мовного полотна є дискурс агресії. Крім уже згаданих загальнодискурсивних ознак, йому притаманна *агресивність* та її субознаки: *знецінювальність людського життя, дегуманізувальність, демонізувальність, спонукання до вбивства, розважальність у висвітленні смерті, орієнтованість на стереотипи, упередженість*.

У процесі аналізу виділено 374 мовні засоби розпалювання ворожнечі: 1) етнофолізми (3 – 0,8% від загальної кількості засобів); 2) дегуманізувальна лексика (135 – 36,1%); 3) слова зі спонукальною семантикою як заклик до фізичного знищення (17 – 4,5%); 4) евфемізми з розважальною конотацією (46 – 12,3%); 5) демонізувальні мовні одиниці (173 – 46,3%). Семантика вказаного мовного інструментарію спричиняє формування в суспільстві нетипового сприйняття цінності людського життя, посилює інформаційну підготовку суспільства до морального прийняття фізичного знищення людських осіб і сприйняття його як розваги.

Дискурсивний конструкт російсько-української війни засвідчує наявність лінгвальних засобів релігійного протистояння. Виявлено 170 мовних одиниць розпалювання релігійної ворожнечі, спричиненої НЕ релігійними особливостями, а передусім сприйняттям частиною суспільства двох церков як репрезентантів українського (ПЦУ – Православної церкви України) чи російського (УПЦ МП – Української православної церкви Московського патріархату) світоглядів. Обидві сторони мають свою чітко вибудовану систему мовних засобів агресії стосовно маркування опонентів у межах кількох базових наративів. Наратив звинувачення УПЦ МП відзначений такими способами впливу: 1) вдаванням до вербалізації концепту *УПЦ МП* словами із семами

‘російська’, ‘путінська’, ‘кремлівська’ і т. ін.; 2) порівняння дій священників із діями окупантів. У звинувачувальному наративі щодо ПЦУ використано: 1) прийом семантичної зв’язки як спосіб асоціювати Томос із негативними явищами; 2) пояснення процесу переходу храмів номенами із семами ‘захоплення’, ‘рейдерство’ тощо; 3) маркування ПЦУ епітетами із семами ‘несправжність’, ‘розкол’ та ін.

Обов’язковим для висвітлення будь-якого воєнного конфлікту є наявність виразно сформованого *дискурсу опору*. Його визначальна ознака – *спрямованість на нівелювання шкідливого впливу*. Вона притаманна всій мовній тканині дискурсу опору, а для певної категорії текстів характерна низка окремих ознак: *героїчність* (формування образу захисника); *відновленість* (результат перейменувальної кампанії стосовно маркування географічного простору українськими топонімами); *гумористичність* (використання засобів гумору для висміювання опонентів); *сценарність* (демонстрування поведінкових сценаріїв сприйняття ворога та дій щодо нього); *трансформаційність* (переінакшення ворожих наративів).

Важливим способом опору є встановлення мовного інструментарію для створення позитивного образу *захисника*. Засобами його формування стають: а) займенники, що розподіляють образи у свідомості мовця відповідно до категорії *свій – чужий*; б) іменники з позитивною семантикою як кореляти поняття *український воїн*; в) ад’єктиви на позначення позитивних якостей; г) дієслова із семантикою результативності дій тощо. Формуванню традиційного образу захисника сприяє також спосіб побудови повідомлень про новини з фронту за схемою АГЕНС (виконавець дії) – ДІЄ – (на) ПАЦІЄНС (об’єкт дії) в межах трьох формул: 1) ВОРОГ – ЗАПОДІЮЄ ШКОДУ – ЗАХИСНИКУ/МИРНИМ ЖИТЕЛЯМ; 2) ЗАХИСНИК – ЗАПОДІЮЄ ШКОДУ – ВОРОГУ; 3) ЗАХИСНИК – ДОПОМАГАЄ – ЛЮДЯМ.

Сприяють опору інформаційній агресії і перейменувальні процеси в топоніміці. Результати психолінгвістичного експерименту «Концепт *ДЕКОМУНІЗАЦІЯ* в мовній свідомості жителів перейменованих міст» засвідчують загалом позитивне сприймання реципієнтами процесу декомунізації, яку вони об’єктивують у мовленні репрезентантами концептів *ОНОВЛЕННЯ, ОЧИЩЕННЯ, ПОВЕРНЕННЯ*. Стосовно нових назв міст ситуація подібна – мовці переважно звикли до цих топонімів і сприймають їх відповідно (70% позитивних реакцій проти 22,8% негативних щодо назви Кропивницький, та 50,4% проти 42,67% щодо Горішніх Плавнів).

Моральній стійкості суспільства щодо ворожого інформаційного впливу сприяють також постфольклорні тексти відповідної тематики. Серед аксіологічних особливостей досліджуваних творів превалює емоційна оцінка змісту висловлювання з погляду опозицій *добро – зло, позитивне – негативне*. Зокрема, позитивне оцінювання дій української армії та негативне оцінювання ворога. Однак морально-естетична оцінка зазнає трансформації, а тому лексеми на позначення вбивства стають віддзеркаленням концепту *ДОБРО*. Система поведінкових сценаріїв втілена за допомогою слів, що закликають до фізичного

знищення ворога. Мовні засоби досліджуваних текстів, що відбивають збройну агресію, дібрано з урахуванням світоглядної категорії *свій – чужий*, яка корельована з дуальною опозицією *українське – російське*. Концепти *ВОРОГ*, *ЗАГРОЗА*, *СОРОМ* тощо вербалізовані словами з негативними конотаціями та маркуванням понять як російських та проросійських. Концепти *ПЕРЕМОГА*, *МИР*, *БОРОТЬБА* тощо репрезентовані лексемами з позитивним значенням та маркуванням їх як українських.

Для розуміння ментального лексикону суспільства, яке тривалий час перебуває в стані війни, важливим є аналіз асоціатів як вербалізаторів концепту *ВІЙНА*. На основі аналізу досліджуваного мовного полотна змодельовано структуру асоціативно-семантичного поля «ВІЙНА». Усього виявлено 907 його конституентів. Семантичне ядро досліджуваного поля становить група номенів «**НАЗВА КОНФЛІКТУ**», яку формують 68 конституентів (7,5% у межах поля) на позначення воєнних дій в Україні. Також виокремлено два мікрополя – «ВОРОГ» та «ЗАХИСНИК» з приблизно однаковою кількістю конституентів (427 – 412 відповідно).

Асоціативно-семантичне мікрополе «**ВОРОГ**» маніфестоване репрезентантами (427 одиниць – 47,1%), які засвідчують бажання українського суспільства вказати на винуватця війни. Виявлені лексеми є мовними відбитками суспільного розуміння образу ворога в умовах досліджуваного конфлікту. У межах мікрополя виокремлено 4 асоціативно-семантичні групи (АСГ) – АСГ «**країна-ворог**» (143 конституенти 15,8% від загальної кількості номенів), АСГ «**ворожі війська**» (103 одиниці – 11,4%), АСГ «**вороже суспільство**» (79 назв – 8,7%), АСГ «**ворожі ЗМІ**» (102 рефлексми – 11,2%). Переважна більшість аналізованих конституентів (94,7% у межах АСмП «ВОРОГ») мають негативну (знецінювальну, знущальну, дегуманізувальну й демонізувальну) семантику, що повністю відбиває ставлення українського суспільства до ворога.

Асоціативно-семантичне мікрополе «**ЗАХИСНИК**» (412 конституентів – 45,4%) формують номени, що створюють позитивний образ українських воїнів, волонтерів, а також ушляхетлюють символи війни або іронізують з них. У межах мікрополя виділено три асоціативно-семантичні групи – «воїни», «волонтери», «символи». АСГ «**воїни**» об'єднує 106 лексем (11,7%) із позитивною семантикою, використовуваних на позначення образу оборонця України. АСГ «**волонтери**» (115 одиниць – 12,7%) репрезентована конституентами, що містять семи 'допомога', 'підтримка', 'сприяння', 'надійність', 'добро', які віддзеркалюють сенс волонтерського руху. АСГ «**символи**» репрезентована 191 конституентом (21%) на позначення подій, явищ, що мали суспільний резонанс і закріпилися в мовному лексиконі на рівні концептів-символів. Найчисленнішою є мікрогрупа номенів на позначення назв зброї та похідних (50 одиниць). Також кількісно потужними є слова, які фіксують воєнні успіхи (41 конституент), що свідчить про бажання суспільства зосередитися на позитивному боці сприйняття ситуації та вірі в перемогу. Воєнний конфлікт відзначився посиленою роллю певних персоналій, що виражено у відантропонічних дериватах (25 номенів). Присутні в мовній свідомості українського суспільства й назви, які зберігають

пам'ять про трагічні сторінки війни (22 конституенти). Важливим є набір слів, що вказують на героїзм та стійкість (15) тощо.

Отже, аналіз дискурсу російсько-української інформаційної війни та виявлення експліцитних, а найчастіше імпліцитних сенсів, закладених у повідомлення, стає важливим викликом перед суспільством, яке піддається ворожому впливу. Тому увага мовознавців має бути зосереджена не тільки на виявленні мовного інструментарію, а й на поясненні потенційних загроз, які несуть ті чи ті контексти суспільній свідомості, здійснюючи руйнівний вплив на суспільство.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці у фахових виданнях України

1. Кирилюк О. Л. Мовні реакції на суспільно-політичні процеси (на прикладі інтернет-дискурсу). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10 «Проблеми граматики і лексикології української мови»*. 2014. № 11. С. 187–190.
2. Кирилюк О. Л. Мовна природа мему. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Мовознавство»*. 2019. № 2. С. 30–35. DOI: [10.18523/2616-8502.2019.2.30-35](https://doi.org/10.18523/2616-8502.2019.2.30-35)
3. Кирилюк О. Л. Асоціативно-семантична мікрогрупа «назва конфлікту» в дискурсі інформаційної війни. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. № 12. С. 29–34. DOI: [10.32782/tps2663-4880/2019.12.5](https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.5).
4. Кирилюк О. Л. Мова передвоєнного дискурсу: лінгвістичні засоби створення ворожих образів і символів (на прикладі російсько-української інформаційної війни). *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. № 43 (5). С. 71–74. DOI: [10.32841/2409-1154.2019.43.5.19](https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.5.19)
5. Кирилюк О. Л. Особливості мікрополя «ворожі війська» у структурі асоціативно-семантичного поля «ВОРОГ» (на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни). *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. 2019. № 22 (2). С. 58–68. DOI: [10.32589/2311-0821.2.2019.192162](https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192162)
6. Кирилюк О. Л. Термінологія інформаційної війни. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки»*. 2020. № 3 (407). С. 33–39.
7. Кирилюк О. Л. Мовні засоби творення образу ворога в умовах інформаційної війни. *Наукові записки ЦДПУ ім. В. Винниченка. Серія «Філологічні науки»*. 2020. № 187. С. 45–49. DOI: [10.36550/2522-4077.2020.187.6](https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.6)
8. Кирилюк О. Л. Структура асоціативно-семантичного поля «ВОРОГ» в дискурсі інформаційної війни. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. № 29 (2). С. 53–58. DOI: [10.24919/2308-4863.2/29.209437](https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/29.209437)
9. Кирилюк О. Л. Мовна агресія розважальних телешоу як спосіб ведення інформаційної війни. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного*

університету імені Івана Франка. 2020. № 32 (1). С. 132–140. DOI: [10.24919/2308-4863.1/32.214487](https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/32.214487)

10. Кирилюк О. Л. Мова мережевого фольклору як засіб опору інформаційній агресії. *Мова: Класичне – модерне – постмодерне*. 2020. № 6. С. 32–49. DOI: [10.18523/Ismp2522-9281.2020.6.32-49](https://doi.org/10.18523/Ismp2522-9281.2020.6.32-49)

11. Кирилюк О. Л. Формування образу захисника в умовах інформаційної війни: лінгвокогнітивний аспект. *Львівський філологічний часопис*. 2020. № 8. С. 90–96. DOI: [10.32447/2663-340X-2020-8.14](https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-8.14)

12. Кирилюк О. Л. Мовне віддзеркалення збройного конфлікту в постфольклорних текстах. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2021. № 36 (1). С. 162–167. DOI: [10.24919/2308-4863/36-1-25](https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-25)

13. Кирилюк О. Л. Мовні засоби сугестивного впливу на реципієнта в дискурсі інформаційної війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2021. т. 32 (71). № 4 (1). С. 24–28. DOI: [10.32838/2710-4656/2021.4-1/05](https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-1/05)

14. Кирилюк О. Л. Фреймова мережа концепту КРУТИ в українському інформаційному просторі. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. № 19. № 35–40. DOI: [10.32782/tps2663-4880/2021.19.1.7](https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.1.7)

15. Кирилюк О. Л. Змістове наповнення лексико-семантичної групи «ВОЇНИ» в дискурсі російсько-української війни. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2022. № 2. С. 23–32. DOI: [10.52726/as.humanities/2022.2.4](https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.2.4)

16. Кирилюк О. Л. Асоціативно-семантичне поле «ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ» в мовній свідомості мешканців центральної частини України. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. № 56 (2). С. 142–148. DOI: [10.24919/2308-4863/56-2-22](https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-2-22)

Наукові праці в періодичних виданнях інших держав

17. Kyryliuk O. L. Linguistic accompaniment of information warfare (based on the Russian-Ukrainian armed conflict). *PNAP / Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. 2020. № 39 (2). С. 60–67. DOI: [10.23856/3910](https://doi.org/10.23856/3910)

18. Кирилюк О. Л. Мовні засоби «розмивання» образу ворога в дискурсі інформаційної війни. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 5 (33). Vol. 2. С. 36–45. DOI: [10.51647/kelm.2020.5.2.7](https://doi.org/10.51647/kelm.2020.5.2.7)

19. Кирилюк О. Л. Вербалізація символів російсько-українського збройного конфлікту (моделювання асоціативно-семантичного поля). *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*, 2021. № 1 (37). Vol. 1. С. 112–117. DOI: [10.51647/kelm.2021.1.1.19](https://doi.org/10.51647/kelm.2021.1.1.19)

**Наукові праці в періодичних виданнях,
що входять до бази даних Web of Science**

20. Kyryliuk O., Shulska N., Zinchuk R., Demeshko I., Nesterenko T., Volchanska H., Fenko N. Toolkit for the Formation of Narrative Strategies of the Russian-Ukrainian War (Using the 2022-2023 Media Language as an Example). *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Special I. (13/01-XXXIV). Pp. 163–171. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130134/papers/A_24.pdf

21. Kyryliuk O., Mytrofanenko Y., Dmytruk V., Doroshchuk N., Kryvko I., Prymachok O., Vakulyk I. Humor as an opposition to enemy propaganda in the conditions of the struggle for the independence of Ukraine (20th–21st centuries): historical and linguistic aspects. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Special Issue (13/02-XXXV). Pp. 53–62. https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130235/papers/A_09.pdf

**Наукові праці в періодичних виданнях,
що входять до бази даних Scopus**

22. Kyryliuk O. Fabricated frames as a way of erasing historical memory (based on the discourse of Russia's aggression against Ukraine). *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2021. № 17 (Special Issue 2). Pp. 1423–1437. URL: <https://www.jlls.org/index.php/jlls/article/view/2609>

23. Kyryliuk O. Linguistic means of dehumanisation of the enemy in the discourse of the armed conflict in Ukraine. *Journal of Linguistic and Intercultural Education*. 2022. № 15 (2). Pp. 145–167. DOI: [10.29302/jolie.2022.2.11](https://doi.org/10.29302/jolie.2022.2.11). URL: <http://jolie.uab.ro/index.php?pagina=pg&id=39&l=en>

Розділи в колективних монографіях

24. Кирилюк О. Л. Збройні наративи інформаційної агресії: тематика, мовні засоби, вербалізація концептів. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Collective monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2020. Vol. 1. Pp. 276–294. DOI: [10.30525/978-9934-26-031-5-17](https://doi.org/10.30525/978-9934-26-031-5-17)

25. Кирилюк О. Л. Мова постфольклору в дискурсі інформаційної війни: концептуальні метафори, меми-концепти, іллокутивний зміст. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in ukraine and eu countries: Scientific monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. Vol. 2. Pp. 212–242. DOI: [10.30525/978-9934-26-196-1-31](https://doi.org/10.30525/978-9934-26-196-1-31)

Наукові праці апробаційного характеру

26. Кирилюк О. Л. Психолінгвістичний аспект перейменувальних процесів. *Перейменувальні процеси в топонімії як ціннісний вибір українського суспільства: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (11 червня 2015 року, м. Кіровоград). Миколаїв: ФОП Жаган М. Ф., 2015. С. 75–76.*

27. Кирилюк О. Л. Асоціативно-семантичне поле «ВІЙНА» в суспільно-політичному дискурсі. *Світ мови – світ у мові: матеріали V Міжнародної конференції* (м. Київ, 24–25 жовтня 2019 р.; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова): тези доповідей. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. С. 74–77.

28. Кирилюк О. Л. Дискурс російсько-української інформаційної війни як об'єкт дослідження. *Challenges of philological sciences, intercultural communication and EU countries: conference proceedings, October 30–31, 2020. Venice: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. Pp. 262–263.*

29. Кирилюк О. Л. Наративність інформаційної війни. *Сучасний педагог та теорія педагогіки, філологічні диспути та наука про мову: матеріали міжнародної спеціалізованої наукової конференції* (м. Хмельницький, 19 лютого, 2021 р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 106–108.

30. Кирилюк О. Л. Виправдовування та заперечення як мовний злочин: дослідження дискурсу збройної агресії РФ проти України. *Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції* (19–20 травня 2022 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Серія «Сектор безпеки України». 2022. № 40. С. 34–39.

Наукові праці, які додатково віддзеркалюють результати дисертації

31. Кирилюк О. Л., Лашкіна В. О. Вербалізація концепту *УКРАЇНА* в текстах промов українських президентів (В. Януковича, П. Порошенка, В. Зеленського). *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 14–15 (травень). С. 391–396.

АНОТАЦІЯ

Кирилюк О. Л. Дискурс інформаційної війни: лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, 2023.

Дисертаційна праця є комплексним дослідженням, у якому вперше в українському мовознавстві здійснено ґрунтовний різноаспектний аналіз дискурсу російсько-української інформаційної війни з погляду лінгвокогнітивістики та психолінгвістики. Простежено тему протистояння між двома країнами в історичній площині, зокрема приділено увагу мовній об'єктивації подій і явищ періоду визвольних змагань початку ХХ століття, а також докладно проаналізовано лінгвальний інструментарій наративів підготовки інформаційного поля до гарячої фази війни в добу незалежності

(2003 – 2013 pp.) й періоду збройної агресії (2014 р. – дотепер). Визначено диференційні ознаки досліджуваного дискурсивного конструкту. Інформаційне протистояння досліджено за чотирма аспектами: ворожого знецінення національної картини світу; агресії; опору; асоціативно-семантичних виявів концепту *ВІЙНА*.

Виявлено мовні засоби, використовувані сторонами конфлікту з метою впливу на суспільну думку, а також вивчено особливості формування дискурсу українського опору ворожій інформаційній агресії. Змодельовано структуру асоціативно-семантичного поля «ВІЙНА».

Ключові слова: інформаційна війна, маніпулятивні мовні засоби, концепт, концептуальна метафора, лінгвомем, фрейм, фабрикований фрейм, фреймові мережі, прийом зв'язки, асоціативно-семантичне поле, асоціативно-семантична група, мова ворожнечі, дискурс агресії, дискурс опору.

Kyryliuk O.L. Discourse of Information Warfare: Linguocognitive and Psycholinguistic Aspects. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree Doctor of Philology in specialty 10.02.01 – Ukrainian Language. – Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, 2023.

In the thesis the analysis of the Russian – Ukrainian information warfare discourse is carried out from the point of view of linguocognitivism and psycholinguistics.

In the process of analyzing the discourse of information warfare, a number of its differential features are identified, such as: 1) *cross – cutting suggestibility*; 2) *generalizing communicators*; 3) *clarity to a wide range of recipients*; 4) *imposed evaluability*; 5) *unlimitedness of genres*; 6) *focus on the mental worldview of a certain society*; 7) *information variability*.

The linguistic methods of influencing the recipient in the discourse of military confrontation have been determined, among which: 1) introducing the word into the desired microcontext (method of linking); 2) the use of euphemisms; 3) expressions in the form of truisms/quasi – truisms (generalizers); 4) the use of words, compounds, phrases with the urging illocation; 5) the use of conceptual metaphors; 6) resorting to presuppositions and implicit semantics as means of manipulation; 7) the use of the constructions *so – called* and the lexeme *allegedly*; 8) manipulation of prepositions; 9) the use of dehumanizing and demonizing vocabulary; 10) use of words with unifying semantics; 11) the use of language units with the prefix *under-*; 12) removing important words from public discourse; 13) replacement of key lexemes in the message and renaming them; 14) explanation by objection; 15) naming concepts with words which have opposite meaning; 16) the use of a large number of emotionally colored language units; 17) manipulating proper nouns.

On the whole, the discourse of information confrontation is studied in four aspects: the hostile depreciation of the national worldview; aggression; resistance; associative – semantic manifestations of the concept of WAR.

Analysis of linguistic means of *depreciation* enabled us to identify four types of narratives of hostile propaganda, which during the period of independence were imposed on the Ukrainian speaker. *The first narrative* is "The Split of Ukraine's East and West" (2003 – 2004), *the second narrative* is "Ukraine will disintegrate" (2005 – November 2013), *the third narrative* is "Ukraine has disintegrated" (December 2013. – 2021) and *the fourth narrative* is "Denazification of Ukraine" (2022 – until now).

Particular attention is paid to the study of *aggression discourse*, which, in addition to the features mentioned above, is characterized by *aggressiveness* and its sub-features: the devaluation of human life, dehumanization, demonizing, inducement to murder, entertainment in the coverage of death, tendency to stereotypes, biasness. In the course of analysis, 374 linguistic means of inciting hostility are allocated: 1) ethnopholisms (3 – 0.8% of the total); 2) dehumanizing (135 – 36.1%) and demonizing (173 – 46.3%) vocabulary; 3) words with motivational semantics of encouraging physical destruction (17 – 4.5%); 4) euphemisms with entertaining connotation (46 – 12.3%).

The defining feature of the *resistance discourse* is *the focus on downplaying the harmful effects*. It is determined that among the axiological features of the studied linguistic canvas, the emotional assessment of the content presentation from the point of view of oppositions *good – evil, positive – negative* prevails. However, it was established that the moral and aesthetic assessment is undergoing transformation, and lexemes for naming murder become representants of the concept of GOOD.

Based on the analysis of media texts, the structure of the associative – semantic field "WAR" (907 constituents) is developed. The semantic core and two microfields are defined. The core "NAME OF THE CONFLICT" is formed by a group of nomens for describing the essence of the conflict in Ukraine (68 names – 7.5% within the field). Microfield "ENEMY" (427 – 47.1%) is structured by four associative – semantic groups: "*enemy country*" (143 – 15.8%), "*enemy troops*" (103 – 11.4%); "*hostile society*" (79 – 8.7%), "*hostile media*" (102 – 11.2%). Most of the constituents (94.7% within the microfield) have negative semantics which reflects the attitude of Ukrainian society to the enemy. Microfield "DEFENDER" (412 – 45.4%) consists of three groups of nomens: "*warriors*" (106 – 11.7%), "*volunteers*" (115 – 12.7%), "*symbols*" (191 – 21%), whose content forms a positive image of the Ukrainian military and volunteers, and also captures important symbols of the war.

The results of the dissertation form the methodological basis for the study of information discourse on the availability of linguistic means of the manipulative impact, the detection of hidden threats, as well as for conducting linguistic expertise within the framework of legislation aimed at protecting the national interests of the state.

Key words: information warfare, manipulative language means, concept, conceptual metaphor, linguomeme, frame, fabricated frame, frame networks, linking method, associative-semantic field, associative-semantic group, hate speech, aggression discourse, resistance discourse.

СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підп. до друку 09.10.2023 р. Формат 60×84^{1/16}.
Друк різнограф. Ум. др. арк. 1,9. Тираж 100. Зам. № 9817.

*РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
25006, Кропивницький, вул. Шевченка, 1
Тел.: (0522) 24-59-84.
Fax.: (0522) 24-85-44.
[E-Mail: mails@cuspu.edu.ua](mailto:mails@cuspu.edu.ua)*

